ΣΑΒΒΑΤΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ.

ΤΕΥΧΟΣ Α'. Ἀριθ. 50. Σάββατον 18/30 Νοεμβρίου 1878. Τιμὴ 3 χαρτόγροσα.

Κωνσταντινούπολις, 17/29 Νοεμβρίου.

ΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

Τὸ μικρὸν βασίλειον, ὅπερ ἀπαρτίζει σήμερον ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς, πᾶν τὸ ἐπ' αὐτῷ ἔπραξεν ὅπως εὐπρεπῶς παραστῇ ἐν ταῖς στοαῖς τοῦ πεδίου τοῦ Ἄρεως. Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσεν, ὡς ἐκ τῶν προτέρων μαντεύσιμον ἦν, νὰ εὐχαριστήσῃ πάντας τοὺς ἐπισκεπτομένους, οὓς τὸ μέγα τῶν Ἑλλήνων ὄνομα ἀπαιτητικοὺς καθίστησιν πρὸς τοὺς φέροντας αὐτό. Μάτην οἱ Ἕλληνες ἐπολλαπλασίασαν τοὺς πρὸς χρῆσιν τοῦ δημοσίου ὁδηγοὺς, μάτην πρὸ ἡμῶν ἀνέπτυξαν τὰ πλούτη τῆς χώρας αὐτῶν, τὰ δείγματα τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς νεωτέρας αὐτῶν βιομηχανίας· πλείονα πολλοὶ τῶν περιέργων ἐπεθύμουν. Κατὰ δυσάρεστον σύμπτωσιν, ἔτυχεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ἦναι κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος περιπεπλεγμένος εἰς φοβερώτατα γεγονότα καὶ νὰ δελεάζῃ αὐτὸν ἡ κινδυνώδης ἀπόπειρα τοῦ νὰ διαδραματίσῃ καὶ αὐτὸς πρόσωπον ἐν τῇ διαλύσει τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Πολλαὶ ἐντεῦθεν ἀδικίαι τῆς δημοσίας γνώμης τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ μομφαὶ οὐχὶ πάντοτε ἄδικοι. Τοῦτο ἐπέρριπτε φυσικῷ τῷ λόγῳ νέφος τι ἐπὶ τῆς λάμψεως μετρίας τινὸς ἐκθέσεως, ἣν ἐξηφάνιζον ἤδη αἱ ἀπαράμιλλοι αἰγληφορίαι, ὑφ' ὧν ἐκυκλοῦτο ἐν τῷ ἀπεράντῳ ἐκείνῳ πανοράματι πάντων τῶν θαυμασίων τοῦ κόσμου. Ἐνώπιον τοιαύτης ἀντιθέσεως δέον κρατεῖν ἑαυτοῦ καὶ μὴ παρασύρεσθαι ἐκ τῶν παραφορῶν τῆς ἐπικρίσεως, ὡς οὐδ' ἐκ τῶν τοῦ θαυμασμοῦ, ὃν οἱ φιλέλληνες πάσης χώρας πολλάκις συνέχεον μετὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν φιλοπατρίας. Ὤμεν πρὸ παντὸς εἰλικρινεῖς· οὐδεὶς ὑπάρχει λαὸς, περὶ οὗ δύναταί τις εἰπεῖν ἐναλλὰξ πλέον κακὸν καὶ πλέον καλὸν ἢ περὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Ἑλλὰς πράγματι, ἢ μᾶλλον ὁ ἑλληνισμὸς, ὅπως μεταχειρισθῶμεν λέξιν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εὔχρηστον, ὁ ἑλληνισμὸς ἀναπαρέστησε τὴν ἀνθρωπότητα σύμπασαν ὡσεὶ ἐν πιστῇ μικρογραφίᾳ μετὰ πασῶν τῶν ἀρετῶν καὶ πασῶν τῶν κακιῶν, αἵτινές εἰσιν ἡ οὐσία τῆς ἡμετέρας φύσεως. Ἀλλ' ὅπερ βεβαίως ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς κατέλιπεν ἡμῖν ἰδίως ὡς κληρονομίαν, ἡ μεγάλη ἐστὶ παράδοσις τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας, τὸ ὑπόδειγμα τοῦ λόγου, τοῦ ζητοῦντος πάντοτε τὸ ἀληθὲς, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν, ἡ πίστις τοῦ ἀνθρώπου εἰς ὅ,τι ἀπαρτίζει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς φύσεως αὐτοῦ. Τοιαύτης παραδόσεως δὲν ἦτο εὔκολος ἡ ἐξακολούθησις· ἡ τιμὴ τοιαύτης κληρονομίας δυσβάστακτος· καὶ σήμερον οἱ Ἕλληνες συγκάμπτονται πως ἐκ τῆς τιμῆς ταύτης. Ὅταν τὴν ἀνάμνησιν αὐτῶν εἰς τὴν κλασικὴν αὐτῶν ἀρχαιότητα ἀνάγωσιν, ὅπως ἐνθαρρυνθῶσι καὶ τιμήσωσιν ἑαυτοὺς ἐν τῷ παρόντι, τὰ ἄλλα νεώτερα ἔθνη ἑτοίμως πάντοτε ἔχουσιν νὰ ψέξωσιν αὐτοὺς ὅτι οὐκ εἰσὶν ἄξιοι προγόνων, ἐφ' οἷς καυχῶνται. Οἱ χρηστοὶ φιλέλληνες, οἵτινες ἀπὸ πεντηκοντα-ετίας ὑποστηρίζουσι διὰ τῆς συμπαθείας αὐτῶν, πολλάκις δὲ καὶ διὰ τοῦ ἀργυρίου καὶ διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν ὑπεστήριξαν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος ἀμηχανοῦσιν ὀλίγον μεταξὺ τῆς πεποιθήσεως τοῦ λαοῦ τούτου, ἐπιμείναντος ὅπως ἀναζήσῃ μετὰ τέσσαρας αἰῶνας ταπεινώσεων καὶ δουλείας καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ ἀπαιτήσεων τῆς εὐρωπαϊκῆς δημοσίας γνώμης. Δυσχερῶς δύνανται νὰ παρακολουθήσωσι τὴν πολιτικὴν τοῦ νεοπαγοῦς ἑλληνικοῦ βασιλείου ἐν ταῖς συγκεχυμέναις πως περιπετείαις αὐτῆς, τὸ ἀσταθὲς τῶν ὑπουργείων τὴν λίαν πραγματικὴν ἐπαύξησιν τῶν φόρων, περὶ ἧς ἐμαρτύρει πρὸ μικροῦ ἄριστος περὶ τούτου κριτὴς, τὴν ἄγαν βραδεῖαν καίπερ ἥκιστα διαμφισβητήσιμον πρόοδον τῆς δημοσίας εὐημερίας αὐτῆς, αὐτὴν τὴν βραδύτητα μεθ' ἧς ἀναπτύσσεται ἡ καλλιτεχνία ἐν τῇ χώρᾳ, ἥτις ἐγένετό ποτε ἡ ἀπαράβλητος αὐτῆς σχολή. Ταῦτα πάντα διηνεκῆ

εἰσιν ἀντικείμενα δυταρέστων συγκρίσεων. Ὁμολογῶ τὸ κατ' ἐμὲ ὅτι δυσκόλως δύναμαι νὰ διαφωτισθῶ ἐν μέσῳ τῶν πολιτικῶν συζητήσεων τοῦ ἀττικοῦ Κοινοβουλίου καὶ τῶν περὶ τῆς ἐξουσίας ἐρίδων τῶν κομμάτων. Αἱ δ' ἐξωτερικαὶ περιπλοκαὶ, προστιθέμεναι εἰς τὴν ἀταξίαν ταύτην, οὐδόλως συντελοῦσιν ὅπως φωτίσωσιν εἰς τὰ ὄμματα ἡμῶν τὴν ὁδὸν, ἣν βαδίζει ἢ μέλλει νὰ βαδίσῃ ἡ τοσοῦτον φυσικὴ καθ' ἑαυτὴν φιλοδοξία ἔθνους, ὅπερ ἐπιζητεῖ τὸ μεγαλεῖον ἑαυτοῦ διὰ τοῦ ἀνασυνδέσμου πάντων τῶν διεσπαρμένων μελῶν τῆς νομίμου αὐτοῦ οἰκογενείας. Ἀλλ' ὑπάρχει τι, περὶ οὗ πάντες οἱ ἐχέφρονες εὐχερῶς ὤφειλον νὰ συμφωνήσωσι· ὅτι, δηλαδὴ, ἄδικον εἶναι τὸ καταθλίβειν ἀδιαλείπτως τὸν ἀναγεννώμενον ἑλληνισμὸν διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως τοῦ ἄλλου ἐκείνου ἑλληνισμοῦ, ἀφ' οὗ ἀποχωρίζουσιν αὐτὸν οἱ δέκα αἰῶνες τῶν μέσων χρόνων καὶ οἱ τέσσαρες αἰῶνες τῆς μουσουλμανικῆς κυριαρχίας. Ἀφῶμεν τὴν ἀρχαιότητα ἐν τῇ θέσει καὶ ἐν τῇ δόξῃ αὐτῆς καὶ μὴ παρὰ τῶν Ἑλλήνων αἰτῶμεν νὰ ἐπανέλθωσι καὶ νὰ ἐξομοιωθῶσιν αὐτῇ ἐν μέσῳ τοῦ νεωτέρου κόσμου, τοῦ διὰ τοσούτων ἐπαναστάσεων καὶ προόδων μεταποιηθέντος. Ἐὰν δίκαιοι πρὸς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα βουλώμεθα εἶναι, ἀναγνωρίσωμεν πρὸ παντὸς τοὺς μακροὺς αὐτῆς ἀγῶνας πρὸς τὴν βαρβαρότητα καὶ πρὸς τὰ δεινὰ, δι' ὧν διῆλθε, πρὶν ἢ εἰς τὰς προσπαθείας αὐτῆς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας ἀρωγὸν τείνῃ ἡ Εὐρώπη χεῖρα. Ὑπέρπολυ ἤσθησάν τινες τοὺς Βοτσαραίους καὶ Καναρεις, πρὸς τοὺς Λεωνίδας καὶ τοὺς Θεμιστοκλέας συγκρίνοντες· τοῦτο ἴσως ἄριστον παράγει ἀποτέλεσμα ἐν τῇ ποιήσει καὶ ἐπὶ τοῦ θεάτρου, ἀλλ' ἡ ἱστορία ὀφείλει εἶναι σπουδαιοτέρα καὶ λαμβάνειν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπόστασιν τῶν αἰώνων, τὴν βαθεῖαν διαφορὰν μεταξὺ τῶν γεγονότων καὶ τῶν πολιτισμῶν. Διὸ καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων ἀπαντήσεων, ἃς οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς συκοφάντας αὐτῶν ποιοῦνται, φαίνεταί μοι οὖσα ἡ ἀπόδειξις τοῦ τί ἐγένοντο κατ' αἰῶνας ἥττον ἡμῶν ἀφεστῶτας καὶ τί ἔπραξαν καὶ αὐτοὶ ἐπίσης ὡς οἱ λαοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης πρὸς ἀναστολὴν ἢ μεταμόρφωσιν τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ὀλίγον μελετᾶται ἡ βυζαντικὴ ἱστορία, οὐδ' ἀνεῦρε τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῇ κλασικῇ ἡμῶν ἐκπαιδεύσει καὶ διατελεῖ οὖσα ἐν μέρει κτῆμα τῆς εὐρυμαθείας. Πολλαὶ ἐντεῦθεν προὔκυψαν παρεννοήσεις καὶ πλάναι. Μετὰ σύντομον συγκεφαλαίωσιν τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ὁ Μοντέσκιος ἐπέραινε τῷ 1734 τὰς περιφήμους αὐτοῦ Σκέψεις περὶ τῶν αἰτίων τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς παρακμῆς τῶν Ῥωμαίων διὰ τῶν δε· «Δὲν ἔχω τὸ θάρρος νὰ ὁμιλήσω περὶ τῶν ἐπακολουθησάντων δεινῶν. Λέγω μόνον ὅτι ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τὸ κράτος περισταλὲν εἰς τὰ προάστεια τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐτελεύτησεν ὡς ὁ Ῥῆνος, ὅστις ἁπλοῦς ἀποβαίνει ῥύαξ, ὅταν εἰς τὸν ὠκεανὸν ἐκβάλλῃ». Οἱ γεωγράφοι θὰ εἶχον βεβαίως ἔνστασίν τινα ὡς πρὸς τὸν τελευταῖον ὅρον τῆς συγκρίσεως. Ἀλλὰ πόσον πλείονας ἐνστάσεις ἔχουσιν οἱ ἱστορικοὶ κατὰ τῆς ὑπεροπτικῆς ταύτης προφασιολογίας τοῦ Μοντεσκίου! Καὶ ὅμως ἡ φράσις τοῦ δημοσιολόγου πολλὴν ἔσχε τὴν ἐπιτυχίαν. Ὁ Γίββων καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀνέπτυξαν ἀρεσκευτικῶς τὸ θέμα τοῦτο, ὅπερ ἀπέβη τετριμμένον, περὶ βυζαντικῆς αὐτοκρατορίας ἀπολλυμένης ἐν αἱματηραῖς διχονοίαις καὶ ἐν κεναῖς φιλονεικίαις τῆς θεολογίας. Παροιμιώδεις σχεδὸν ἀπέβησαν αἱ βυζαντιναὶ λεπτολογίαι, καὶ ἐλησμονήθη ὅτι καὶ ἐν τῇ Δύσει ἡ θεολογία οὐχ ἧττον ὑπῆρξε πλουσία εἰς ἀγόνους λεπτολογίας. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν ἐμφυλίων ἢ τῶν ξενικῶν πολέμων, φαίνεται ὅτι καὶ ἡ Δύσις κατὰ τὸν Μέσον Αἰῶνα δὲν παρουσιάζει θέαμα παραμυθητικώτερον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ τῶν εἰκονοκλαστῶν ἔρις παραίτιος ἐγένετο χείμαῤῥοι νὰ ῥεύσωσι μελάνης, ὅπερ δὲ χεῖρον, καὶ χείμαῤῥοι αἵματος. Ἀλλ' ἥττονα δάκρυα εἰς τοὺς ἀπογόνους ἡμῶν ἐπροξένησαν αἱ ἀπὸ τοῦ πέμπτου μέχρι τοῦ τρισκαιδεκάτου αἰῶνος θρησκευτικαὶ ἔριδες; Καὶ μετ' αὐτὴν ἔτι τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, ἥτις νέαν ἐποχὴν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἐφαίνετο διανοίγουσα, δὲν ἔχομεν τοὺς μακροὺς σπαραγμοὺς, οὓς ἐπήνεγκεν ἡ Ἀναμόρφωσις καὶ οἱ ἀγῶνες αὐτῆς κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ὀρθοδοξίας; Ὅσον κἂν ἐγένοντο σφοδραὶ αἱ μεταξὺ τῶν ἑλλήνων θεολόγων φιλονεικίαι, ἡ ἀνατολικὴ ὀρθοδοξία οὐδέποτε ἐπενόησε πρὸς εἰρήνευσιν αὐτῶν τοσοῦτον τρομερὸν ὄργανον, ὅσον ἐγένετο ἐν τῇ Δύσει ἡ Ἱερὰ ἐξέτασις. Τὸ σχίσμα τοῦ Φωτίου, ὅπερ συνετέλεσε τὸν χωρισμὸν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς, ἀλλὰ δὲν ἐπροξένησε καθ' ἑαυτὸ λίαν σπουδαίας ἀταξίας, ἔσχε διὰ τὸ βυζαντινὸν κράτος τὴν ὀλεθρίαν ταύτην συνέπειαν, ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ τῆς Δύσεως παρεγνώρισαν ἐν τοῖς σχιματικοῖς αὐτῶν ἀδελφοῖς τὴν ἀδελφότητα τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὕτω δὲ Ἑνετοὶ καὶ Γάλλοι, ἀντὶ τοῦ καταδιῶξαι τὸν ἰσλαμισμὸν ἐν Συρίᾳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, κατὰ τῆς πρωτευούσης ἐπετίθησαν μεγάλου χριστιανικοῦ κράτους καὶ ἐπέβαλον αὐτῷ διὰ τῆς βίας δεσπότας βεβαίως ἥττον πεπολιτισμένους, ἢ ὅσον ἦσαν κατὰ τὸν τρισκαιδέκατον αἰῶνα οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ στρατιῶται ἑνὸς Κομνηνοῦ. Ἐκνευρισθὲν οὕτω τὸ βυζαντινὸν κράτος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ἑκατέρωθεν κατ' αὐτοῦ ἐμαίνοντο, ἔσχεν ὅμως ἐπὶ δύο ἔτι αἰῶνας ἐπίπονον ἀνεξαρτησίαν. Καὶ ὅταν περιφρονητικὸς λόγος γίνηται περὶ τῶν τελευταίων αὐτοῦ ὑπερασπιστῶν, λησμονεῖται ὅτι, ἐὰν ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπέκυψε τῷ 1453, ἡ Ῥώμη χίλια ἔτη πρότερον δὶς καὶ τρὶς ἑάλω ὑπὸ τῶν βαρβάρων, οἵτινες ἐπὶ τέλους ἔμειναν κύριοι αὐτῆς. Κείμενον μεταξὺ τῶν Οὔνων, τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σλαύων πρὸς βορᾶν καὶ πρὸς ἀνατολὰς, τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Τούρκων πρὸς νότον, τὸ μέγα κράτος, οὗ τὸ Βυζάντιον ἦν ἡ πρωτεύουσα, ἐγένετο ἐπὶ δέκα αἰῶνας τὸ προπύργιον, τὸ πολλάκις μὲν κατακτηθὲν, πάντοτε δὲ ἀντιστὰν, τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ πάντων τῶν βαρβαροτήτων, αἵτινες ἀλλεπάλληλοι κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐφέροντο. Ὑπέκυψε τέλος, ἀλλὰ μετὰ μακρὰν πάλην. Σκέψασθε πρὸς τούτοις ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰ μοναστήρια καὶ τὰ σχολεῖα διετέλεσαν ἐν αὐτῷ ἑστίαι πνευματικῆς καλλιεργείας· ὅτι οὐδὲν τῶν χειρογράφων εἰς ἃ ὀφείλομεν ὅ,τι ἐκ τῶν ἑλλήνων κλασικῶν ὑπολείπεται ἡμῖν, ἐγράφη ὑπὸ γραφέως τῆς Δύσεως· ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ γλῶσσα διῳνίσθη παρὰ τοῖς ἕλλησι λογίοις εἰς βαθμὸν ἀληθῶς ἀξιοσημείωτον μεθ' ὅλα τὰ ἀναπόδραστα αἴτια ἀλλοιώσεως· ὅτι ἡ συλλογὴ τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων ἀπαρτίζει σύνολον, πρὸς ὃ οὐδὲν τὸ παραβλητὸν ἔχει ἡ λατινικὴ Εὐρώπη· ὅτι, ἐὰν ἡ ποίησις ἧττον ἐγένετο γόνιμος ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ἢ ἐν τῇ Δύσει, ἀρκούντως ὅμως σπουδαῖον καὶ ἐν αὐτῇ ἔχει πρόσωπον· καὶ εἴπατε ἐὰν μεταξὺ τῶν τίτλων τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι δίκαιον νὰ λησμονῆται τοσοῦτον μακρὰ ἀντίστασις εἰς ἐχθρικὰς ἐπιδράσεις, τοσαύτη καρτερία πρὸς διαιώνισιν μερῶν τινων τοὐλάχιστον τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης καὶ τέχνης.

Ταῦτα οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες φιλοῦσιν ἐπαναλαμβάνειν, ταῦτα ἔλεγε τῷ 1866 σοφὸς ἀθηναῖος νομομαθὴς, ὁ κ. Σαρίπολος, ὑποστηριζόμενος εἰς τοῦτο ὑφ' ἑνὸς τῶν διδασκάλων καὶ φίλων αὐτοῦ, τοῦ κ. Βρουνὲ δὲ Πρὲλ, αὕτη ἡ θέσις ἦν εὑρίσκω ἐκτεθειμένην ἐν τῷ μεγάλῳ συγγράμματι τοῦ κ. Παπαῤῥηγοπούλου περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ τόμῳ, τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις ὁ κ. Βερναρδάκης, ὁ κ. Βικέλας, πλήρεις εὐθύφρονος ζήλου ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος αὐτῶν, ὁ μὲν ὡς οἰκονομολόγος, ὁ δὲ ὡς λόγιος, καὶ κατόπιν ὁ κ. Queux de Saint Hilaire, ἐν περιεκτικῷ συγγράμματι ὑπαγορευθέντι ὑπὸ τῆς Παγκοσμίου Ἐκθέσεως, διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἀδίκου λήθης, εἰς ἣν ἀπὸ πολλοῦ καταδεδικασμένη ἐστὶν ἡ περίοδος αὕτη τῶν ἑλληνικῶν χρονικῶν· κατέδειξαν ὅτι οὐχὶ ἀκλεεῖς εἶναι καὶ οἱ Ἕλληνες πολλὰς ἐν αὐτῇ εὑρίσκουσιν ἐνδόξους ἀναμνήσεις πρὸς ἀναγέννησιν, πολλὰ παραδείγματα πρὸς ἀπομίμησιν. Τοσαῦτα σήμερον ζητήματα ὑπὸ συζήτησίν εἰσιν ἐν ταῖς ὄχθαις τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐν ταῖς ἀκταῖς τοῦ Βοσπόρου, τοσαῦτα πάθη καὶ ἀντίζηλοι φιλοδοξίαι συγκρούονται, τοσοῦτον ὁ ἑλληνισμὸς δυσκολεύεται ν' ἀπαλλάξῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ καὶ νὰ περισυλλέξῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ὅπου ἄλλοτε ἤνθει, ὥστε ἐπιθυμεῖ τις νὰ διαφωτισθῶσι τοὐλάχιστον τὰ ζητήματα ὅσα ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἱστορίας ἀπορρέουσιν. Οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων πληρέστατα ἔχουσι δίκαιον διαμαρτύρεσθαι κατὰ τῆς ἀκηδίας τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἡμῶν καὶ ὑπομιμνήσκειν ἡμῖν τοὺς μάλιστα ἀδιαφιλονεικήτους τίτλους αὐτῶν εἰς τὴν ὑπόληψιν τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης.

E. EGGER.

ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ.

Ὁ ζωηρὸς καὶ εὐφάνταστος ἰδιαίτερος τῆς ἀγγλικῆς *Σημαίας* ἐντεῦθεν ἀνταποκριτὴς, ἐπέστειλε πρὸς τὴν ἐφημερίδα ταύτην τὴν ἑπομένην γραφικωτάτην καὶ ἐπαγωγὸν περιγραφὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Κατοικῶ ἐν Πριγκήπῳ. Ὁ τε οἶκος καὶ τὸ ἐν αὐτῷ δωμάτιόν μου κεῖται ἐπὶ θέσεως τόσον προσφόρου, ὥστε, ἀναπαυόμενος ἐν τῇ κλίνῃ μου καὶ μόλις ὑψῶν τὴν κεφαλὴν ὑπὲρ τὸ προσκεφάλαιον, βλέπω διὰ τῶν γλαυκῶν καὶ μαρμαρυσσόντων τῆς Προποντίδος κυμάτων, τοὺς διαλάμποντας θόλους καὶ πύργους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σήμερον ἐξηγέρθην πρωΐ· ἡ ἀτμόσφαιρα ἦτο τόσον εὐδία καὶ καθαρὰ, ὁ ὄπισθεν τοῦ οἴκου μου ἀνατέλλων ἥλιος ἔχυνε τόσον δαψιλῆ κύματα φωτὸς, καταυγάζων τὰς τῆς πρωτευούσης οἰκοδομὰς, ὥστε διέβλεπον ἀκριβῶς πάσας αὐτῶν τὰς λεπτομερείας, καίτοι ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐμοῦ ἀπόστασις ἦτο δώδεκα μιλίων. Τὰ παλαιὰ τοῦ Ἐπταπυργίου τείχη, παρὰ τὴν ἄκραν τοῦ Βυζαντίου, ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ σεβαρὰ Ἁγία Σοφία, οἱ θόλοι καὶ πύργοι τοῦ τεμένους Σουλτὰν

Ἀχμὲτ, πολλήν τινα χάριν καὶ κομψότητα ἔχοντες. τὰ τοὺς κήπους τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων κατακοσμοῦντα δένδρα· οἱ ἐν ἑκατέρᾳ ἀκτῇ φάροι, δεικνύοντες τὴν εἴσοδον τοῦ Κερατίου καὶ Βοσπόρου· αἱ ἐν Χαλκηδόνι λευκαὶ τῶν προσφύγων σκηναί· αἱ κυπαρισσοστεφεῖς τῆς Χρυσοπόλεως κορυφαὶ, γλυκείας τε καὶ πικρὰς, προσφιλεῖς τοῖς Ἄγγλοις, ἀνακαλοῦσαι ἀναμνήσεις· οἱ ὄπισθεν τῶν κορυφῶν ἐκείνων κυματοειδεῖς λόφοι, οἵτινες διὰ τοῦ Βοσπόρου φαίνονται συνενούμενοι, ταῦτα πάντα ὡς μεγαλοπρεπέστατον πανόραμα παρίστατο ἐνώπιόν μου. Καὶ τίς ποτε δύναται νὰ περιγράψῃ τὸ θεσπέσιον κάλλος τούτου τοῦ θεάματος; Τὴν Κωνσταντινούπολιν χαρακτηρίζουσιν αἱ σκιαὶ καὶ ποικίλαι ἀποχρώσεις τῶν γλαφυρῶν ἐπικλινῶν λόφων, ἡ ἀπαστράπτουσα τῶν θόλων καὶ πύργων λευκότης, αἱ ἄνισοι γραμμαὶ καὶ τὰ διάφορα χρώματα τῶν οἰκημάτων, ἡ ἀνταύγεια τῶν σπινθηρακιζόντων ὑδάτων καὶ ἡ φυτεινοτάτη τοῦ αἰθέρος διαύγεια — διότι ἐνταῦθα κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὁ αἰθὴρ φαίνεται ὑπέρπλεως ἀπειραρίθμων ψηγμάτων χρυσοῦ. — Ὁ μὴ ἰδὼν ἀδυνατεῖ νὰ φαντασθῇ τὴν ὑπερθαύμαστον τῆς Κωνσταντινουπόλεως φύσιν· ἀλλ' ὅστις εἶδεν ἅπαξ οὐδέποτε λησμονεῖ αὐτήν. Ἂν ἔζησες ἐν Λονδίνῳ ἐπὶ χρόνον μακρὸν, δύνασαι προσηκόντως νὰ ἐκτιμήσῃς τὸ ἀξιολάτρευτον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κλῖμα.

Μανθάνω ὅτι ἀφ' ὅτου ἐκ Λονδίνου ἀπῆλθον, συνήθισαν νὰ ἐγγράφωσιν ἐν βιβλίοις ἐφ' ὁπόσας καθ' ἑβδομάδα ὥρας τοῦ ἡλίου ἀπολαύουσι. Δικαία ἡ συνήθεια αὕτη· ὁ μὲν πένης ἐπιμελῶς πᾶν λεπτὸν καὶ δηνάριον ὑπολογίζεται, ἵνα προσθῇ αὐτῷ τοῖς ἐπιμόχθως ἤδη συλλεχθεῖσι, ὁ δὲ ἑκατομμυριοῦχος οὐδὲ σκέπτεται περὶ τοιούτων λεπτολογιῶν. Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν ἐνταῦθα πάντες εἴμεθα ἑκατομμυριοῦχοι, ἔχοντες τοιοῦτον ἄπλετον ἥλιον. Ὑμεῖς, λαοὶ τῆς Δύσεως, ἥκιστα γνωρίζετε τὸν ἥλιον. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ, ὅτι χαίρων διατρέχει ὡς γίγας τὸ στάδιον αὐτοῦ καὶ πράγματι μόνον ἐν Ἀνατολῇ δύναται νὰ φανῇ ὅλον τὸ κάλλος τῆς εἰκόνος ταύτης. Ὁ ἥλιος ἐνταῦθα ἀνατέλλει αἴφνης, ἀρίνει τὸν νεφοσκεπῆ ναὸν αὐτοῦ, καὶ πάραυτα πάντες αὐτοῦ οἱ ὑπήκοοι προσκυνοῦσιν αὐτῷ. Διατρέχει γεγηθὼς τὸ στάδιον αὐτοῦ, πληροῖ εὐθυμίας τῶν νέων τὰς καρδίας, θάλπει τοὺς γέροντας, παρέχων αὐτοῖς νεανικήν τινα ἀκτινοβολίαν. Πεπαίνει τοῦ πλουσίου τοὺς στάχυας, ἀνακουφίζει τοῦ πτωχοῦ τὴν ἔνδειαν, πέμπει ζωογόνους ἀκτῖνας ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, φθάνει εἰς τὸ τέρμα τοῦ σταδίου, σπεύδει ν' ἀναπαυθῇ ἐν τῷ ὠκεανῷ καὶ τόσον ταχέως εἰς αὐτὸν καταβυθίζεται, ὅσον ταχέως καὶ ἐξῆλθεν.

Ἐτόλμησα νὰ παρατηρήσω τὰ ὀλίγα ταῦτα, διότι φρονῶ ὅτι ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου τὰ πεπολιτισμένα ἑσπέρια ἔθνη συντόνως ἐργάζονται πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ διακανόνισιν τοῦ μέλλοντος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διά τινος προγενεστέρας μου ἐπιστολῆς ἐξεθέμην ὑμῖν διατί ὑπολαμβάνω ὅτι ἤδη παρακμάζει ἡ ὑπεροχὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς πρωτευούσης ἅμα καὶ ἐμπορικοῦ λιμένος. Ἀλλ' οὐχ ἧττον εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι ἐπίγειος ὄντως παράδεισος, ἔχουσα πᾶν τὸ εὐκταῖον ὅπως ἀποθῇ τὸ γενικὸν ἐντρύφημα τοῦ σύμπαντος κόσμου. Τὰ ἀτμόπλοια ἠλάττωσαν μὲν τὴν σπουδαιότητα τοῦ λιμένος τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, διηυκόλυναν ὅμως τοῖς περιηγηταῖς τὴν πρὸς αὐτὴν προσέγγισιν, ναὶ μὴν καὶ πᾶσιν ἐκείνοις, ὧν ἡ ἐπισφαλὴς ὑγεία χρῄζει ἐνισχύσεως, διὰ τῆς ἐν τῷ ζωογόνῳ κλίματι τοῦ ὡραίου Βυζαντίου διαμονῆς.

Ἀλλ' ὅμως ὁ σήμερον ἐπισκεπτόμενος τὴν Κωνσταντινούπολιν περιηγητὴς εὑρίσκει αὐτὴν ἐν ἀθλιωτάτῃ καταστάσει. Τὰ ξενοδοχεῖα, ἐξαιρουμένων τινῶν, εἶναι σπάνια, ἄθλια καὶ ὑπερόγκων τιμῶν. Λέγων δ' ὅτι αἱ ὁδοὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς συνοικίαις ἔχουσιν ἐλεεινὸν λιθόστρωτον, λέγω ἐλάσσονα τῆς ἀληθείας, διότι πράγματι δὲν ἔχουσι λιθόστρωτον. Ἂν δαίμων τις διεσκόρπιζε διὰ πυρίτιδος πληθὺν λίθων ἐπὶ τῆς ἐν Πέραν μεγάλης ὁδοῦ, ἤθελεν ἐπιτύχει τόσον καλῶς τὴν στρῶσιν τῶν ἀγυιῶν, ὅσον αὐτὴ ἡ δημαρχία. Τὰ μὲν ὀχήματα εἶναι βδελυρὰ, τὰ δὲ φορεῖα τιμῆς ὑπερόγκου. Προτιμότερον δὲ νὰ μετακομίζηταί τις διά τινος ἀχθοφόρου ἢ νὰ κάθηται ἐν ἀγοραίᾳ ἁμάξῃ.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει αἱ ἀποστάσεις εἶναι μέγισται· δαπανᾷς πολύτιμον χρόνον καὶ ἀρχίζεις ν' ἀδημονῇς πρὶν ἢ εὕρῃς ὃν ζητεῖς οἶκον.

Τὰ ἀτμόπλοια τοῦ τε Βοσπόρου καὶ τῶν νήσων εἶναι ἀθλιώτατα, παλαιαὶ αἱ μηχαναὶ καὶ ἐφθαρμένοι οἱ λέβητες αὐτῶν. Πάντοτε ὑπερπληροῦνται ἐπιβατῶν, ἡ δὲ διεύθυνσις πάντῃ ὀλιγωρεῖ τῆς εὐμαρείας τῶν ἐν τῇ πρώτῃ θέσει καὶ τῆς τῶν κυριῶν. Ἀλλ' ἐκτὸς πάντων τούτων παρατηρεῖται σήμερον ἐν πάσαις ταῖς τῆς πόλεως συνοικίαις ἔνδεια τις καὶ κατήφεια. Καίτοι δ' ἡ ἔνδεια αὕτη γενναίως ἅμα καὶ καρτερικῶς ὑποφέρεται, ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι εὐάρεστος τοῖς διαβατικοῖς περιηγηταῖς. Ἐκ τούτων εὐκόλως τις ἐννοεῖ διατί ὁ δέκα ἢ δεκαπέντε ἡμέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει μένων περιηγητὴς ἀποκομίζει

μεθ' ἑαυτοῦ θλιβερωτάτας ἀναμνήσεις, ὧν ἕνεκα οὐδένα τῶν φίλων αὐτοῦ προτρέπει νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτῆς.

Καὶ ὅμως πάντες οἱ ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διαμείναντες, καίτοι ἐγνώρισαν καὶ τὰς ἄλλας τῆς Εὐρώπης πρωτευούσας, οὐχ ἧττον ἀνομολογοῦσιν ὅτι δὲν ὑπάρχει χώρα τερπνοτέρα καὶ θελκτικωτέρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ὄντως, πρώτιστα καὶ μάλιστα ἡ Κωνσταντινούπολις ἔπρεπε νὰ ἦναι τὸ παγκόσμιον ἰατρεῖον· ἀλλὰ δυστυχῶς στερεῖται καθ' ὁλοκληρίαν ὑγειονομικοῦ διοργανισμοῦ, εἰ καὶ ἄλλως εἶναι πασῶν πόλεων ὑγιεινοτάτη. Ἐν Λονδίνῳ ἐδαπανήθησαν ἑκατομμύρια πρὸς καλὴν τῶν ὑπονόμων διοχέτευσιν· καὶ ὅμως δὲν κατωρθώθη νὰ γείνῃ ἡ Belgrana τόσον ὑγιεινὴ, ὅσον καὶ αὐταὶ αἱ πολυανθρωποτάται συνοικίαι τῆς τε Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Σταυροδρομίου.

Πολλὰ δὲ τὰ συμβαλλόμενα πρὸς τὴν τοιαύτην τῆς πόλεως ὑγιεινὴν κατάστασιν. Πρὸς ἀνταξίαν τούτων ἐκτίμησιν καὶ κατανόησιν, ἀνέλθωμεν εἰς τὸν ὑψηλὸν Πύργον τοῦ Χριστοῦ, ἢ εἰς τὴν στέγην πολυωρόφου οἰκίας, κειμένης ἐν τῇ ὑψηλοτέρᾳ τοῦ Πέραν κορυφῇ. Ἐντεῦθεν, βλέποντες τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Κερατίου ἀλλήλων ὑπερκειμένας ὁδοὺς, παρατηροῦμεν ὅτι πανταχοῦ αἱ οἰκίαι ἢ χωρίζονται ἢ περικυκλοῦνται ὑπὸ κηπίων καὶ ἀμπέλων καὶ πολλῶν συκῶν. Αἱ μικραὶ αὗται χλοηφόροι δάσεις ἐν μέσῳ πασῶν ἐκείνων τῶν οἰκιῶν καὶ οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι κυπαρισσῶνες, οἱ τὰ πολυάνδρια ἐπισκιάζοντες, τὰ μάλιστα συμβάλλονται πρὸς καθαρισμὸν καὶ ἀποσόβησιν τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως μιασμάτων. Τούτοις δὲ προσθετέον καὶ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις, περίῤῥυτος οὖσα, εἰκότως ὑπὸ τῶν ἀνέμων ἀδιαλείπτως καθαρίζεται, ἤδη δὲ οὔτε φωταέριον σχεδὸν ἀναλισκουσιν, οὔτε πῦρ καίουσιν ἐπὶ ὀκτὼ τοῦ ἐνιαυτοῦ μῆνας· ἂν δέ ποτε καύσωσι πῦρ σχεδὸν οὐδέποτε καίουσι γαιάνθρακας. Ταῦτα πάντα ὅμως πρέπει νὰ μεταβληθῶσι, διότι ἔχομεν ἀνάγκην πλείονος φωταερίου, ὀφείλοντες σύναμα νὰ καίωμεν καὶ γαιάνθρακας, διότι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν πολυτιμοτέρα γίνεται ἐλαττουμένη ἡ καυσοξυλεία. Ἐν τούτοις ἐλπίζω ὅτι ἡ ξηρασία καὶ ἡ ἐλαφρὰ ἀτμόσφαιρα καὶ τὰ διαρκῆ τοῦ ἀέρος ῥεύματα, τὰ διερχόμενα τὴν Κωνσταντινούπολιν, θέλουσι σώζει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς βλάβης, ἣν ἐν τῇ δύσει προξενεῖ ὁ ἐκ τῶν γαιανθράκων καπνός.

Ἀνωτέρω εἶπον ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις περικυκλοῦται ὑπὸ θαλάσσης· ἀλλ' ὁποίας θαλάσσης! Ὁ Κεράτιος, ὁ Βόσπορος, ἡ Προπόντις διηνεκῶς μ' εὐφραίνουσι καὶ μὲ καταθέλγουσιν. Ἀλλ' ἴσως πρὸς καιρὸν φανῇ μονότονος ὁ γλυκὺς καὶ ἀδιάκοπος φλοῖσβος μὴ πλημμυρούσης θαλάσσης εἰς τὰ ὦτα ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ πολὺ ἐσυνήθισαν ἀκούοντες τὸν ῥόχθον τῆς ἐπὶ τῶν βράχων καὶ τροχάλων θραυομένης πλημμύρας. Ἀλλ' ὅμως θάλασσα μὴ πλημμυροῦσα ἔχει πλείονα θέλγητρα ἢ ποταμὸς πλυμμηρῶν. Εἶναι μὲν ἐνταῦθα πάντοτε ὑψωμένα τὰ ὕδατα, οὐδέποτε ὅμως ὑπερεχειλίζουσι καὶ οὐδέποτε περιβάλλονται ὑπὸ πλατείας βορβορώδους ζώνης. Οἱ εἰρηνόφιλοι κάτοικοι τῶν ὡραίων τῆς θαλάσσης ταύτης ἀκτῶν οὐδέποτε ταράσσονται ὑπ' αἰφνηδίων τῶν ὑδάτων ἐπιδρομῶν, ἀλλὰ τὰ ὕδατα ταῦτα εἶναι καὶ τόσον βαθέα, ὥστε μεγάλα πλοῖα ἀγκυροβολοῦσι παρὰ τὴν ἀκτήν. Προχθὲς εἶδον πλοῖον δισχιλίων τόνων, ἀγκυροβολοῦν πρὸ τῆς τοῦ Μεγάλου Ῥεύματος προκυμαίας καὶ ἀποβιβάζον τὸ ἐκ γαιανθράκων φορτίον ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ. Ἕτερον πλοῖον, κακῶς ὁδηγηθὲν, τόσον προσήγγισε πρὸς τὴν ἐν Κουσγουντζουκίῳ ἀκτὴν, ὥστε ὁ ὁλῶν αὐτοῦ διεπέρασε τὴν οἰκίαν πασσᾶ. Ἂν δ' ὁ Μουσοῦρος κατορθώσῃ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ περὶ ἀποθηκῶν σχεδίου αὐτοῦ, αἱ ἀποθῆκαι αὗται δύνανται νὰ κτισθῶσι παράκτιοι, τὰ δὲ πλοῖα ν' ἀγκυροβολῶσι παρὰ τὰς θύρας αὐτῶν καὶ διὰ γεράνων ν' ἀποβιβάζωσι τὸν φόρτον εἰς τὰς διαφόρους τῶν ἀποθηκῶν ὀροφάς.

Ἀλλ' ὅσον τὸ βάθος τῶν ὑδάτων τούτων εἶναι ἐκπληκτικὸν, τόσον θαυμαστὴ εἶναι καὶ ἡ διαφάνεια, ὁ δ' ἰχθὺς φαίνεται περισκαίρων, ὅσον βαθέως καὶ ἂν κολυμβᾷ. Ὅταν κατὰ τὸ ἔαρ διέρχωνται τὴν Προποντίδα τὰ πλήθη τῶν ἰχθύων, μεταβαίνοντα εἰς τὸν Εὔξεινον, τότε πλέουσι παρὰ τὴν ἀκτὴν, ἀποφεύγοντα τοὺς ἀποσκόπους. Τότε δὲ καὶ οἱ τὰς βοσπορίτιδας οἰκοῦντες ἀκτὰς ἐξέρχονται ἐπὶ τὸν οὐδὸν τῆς θύρας καὶ ἁλιεύουσιν αὐτοὶ τὸν ἰχθὺν τοῦ γεύματος.

Ταῦτα πάντα ἀποτελοῦσι τὸ ὑλικὸν, ὅπερ μέλλουσι νὰ ἐργασθῶσιν οἱ τῆς Τουρκίας ἀναμορφωταὶ, ὧν οἱ κόποι ἀμειφθήσονται ἑκατονταπλασίως. Τὰ πάντα ἑλκύουσιν αὐτοὺς, ὁ σχηματισμὸς, ὁ οὐρανὸς, τὰ ὕδατα τῆς πόλεως. Ἡ γῆ εἶναι γόνιμος, τὸ κλῖμα πρόσφορον τοῖς παντοδαποῖς καρποῖς καὶ ἄνθεσιν. Ὁ Βόσπορος εἶναι ἡ λαμπροτάτη τοῦ κόσμου ὁδὸς, μῆκος μὲν ἔχουσα πεντεκαίδεκα μίλλια, μέσον δ' εὖρος τρία περίπου τέταρτα μιλλίου. Διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης Εὐρώπη καὶ Ἀσία ὀρέγουσιν ἀλλήλαις χεῖρα ἀδελφικήν.

Ἀλλὰ τίς ποτε δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν ἐν ἔαρι

καὶ φθινοπώρῳ θεσπεσίαν καὶ θαυμαστὴν αἴγλην τῶν γονητευτικῶν τούτων τοποθεσιῶν; Ἐν μὲν τῷ ἔαρι αἱ καστανέαι, αἱ φιλύραι, αἱ ἀκακίαι, μεμιγμέναι μετὰ τῶν δένδ,ων τῆς Ἰουδαίας, εὐωδιῶσι καὶ πρασινίζουσιν ἐπὶ τῶν λόφων. Ἐν δὲ τῷ φθινοπώρῳ τὰ ἀναρριχώμενα τῆς Βιργινίας φυτὰ ἐπιστρωννύουσι πάντας τοὺς τοίχους δι' ἐπιχαρίτων καὶ πλουσίων κρωσσῶν, παρέχοντα τῇ ῥωπογραφίᾳ ἀπειραρίθμους φλογώδεις ἀνταυγείας.

ΠΕΡΙ ΓΑΜΟΥ [1].

Ἔν τινι τῶν δημοσίων διαλέξεών μου ἐν τῇ λέσχῃ Μνημοσύνῃ, ἐξελεξάμην ὡς θέμα τὴν ἐπιδρόην, ἣν ἡ πατροπαράδοτος φυσικὴ τῶν ἀτόμων κατάστασις ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς δημοσίας ὑγείας τῶν ἐθνῶν. Εἶπον δὲ τότε ὅτι, κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, φαίνεται ἡ φυσικὴ ῥώμη τῶν ἀνθρώπων ἐκπεσοῦσα τοῦ βαθμοῦ, ὃν εἶχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ὅτι ἐν γένει ὁ ὀργανισμὸς, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ σώματος ἐξησθένησεν εἰς τρόπον, ὥστε μάτην ἠθέλομεν ζητήσει σήμερον τὰς ῥωμαλέας ἐκείνας καὶ στιβαρὰς γενεὰς, ὧν τὸ ἀνδρικὸν καὶ ἀριπρεπὲς μανθάνομεν ἐκ τῆς ἱστορίας, τὸν δὲ τύπον τοῦ κάλλους καὶ τῆς κανονικότητος παριστῶσιν ἡμῖν οἱ ἀνδριάντες, οἱ πιστοὶ οὗτοι μάρτυρες τῆς καλλιτεχνικῆς διαπλάσεως καὶ εὐεξίας τῶν ἀρχαίων.

Ἐζητήσαμεν τὰς αἰτίας τῆς τοιαύτης ἐκπτώσεως καὶ ἐξασθενήσεως, ἠρευνήσαμεν ἐν τοῖς θεσμοῖς καὶ τοῖς ἤθεσι τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτισμοῦ καὶ εὕρομεν ὅτι αἱ αἰτίαι αὗταί εἰσιν ἐξωτερικαὶ καὶ ἐσωτερικαί, ἤτοι ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐξ ἀντικειμένου.

Αἱ ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας, αἱ δυσφόρητοι ὑποχρεώσεις τοῦ βίου, ὑφ' ἃς διατελοῦμεν ἀείποτε πιεζόμενοι, ὁ βρασμὸς τῶν παθῶν, ὁ συνταράσσων ἐκ βάθρων τὴν ἀθλίαν ἡμῶν ὕπαρξιν, ἡ διηνεκὴς ἔντασις καὶ ἀκατάπαυστος πάλη καὶ ταραχὴ τοῦ πνεύματος, ἡ ἀκατάσχετος φιλοπλουτία καὶ φιλοπρωτία, καὶ πολυτέλεια, καὶ σπουδαρχία καὶ, συνελόντι εἰπεῖν, ἡ πυρέσσουσα κατάστασις ἣν πολιτισμὸν ἀπεκαλέσαμεν, καὶ καθ' ἣν ἡ ὑγεία εὑρίσκεται ἀείποτε οἰονεὶ εἰς μονομαχίαν μετὰ τῆς ἡδονῆς καὶ τῶν ἀπολαύσεων, ἅπαντα, λέγω, ταῦτά εἰσιν αἱ ἐξ ἀντικειμένου αἰτίαι τῆς ἡμετέρας φυσικῆς ἐξασθενήσεως, ἴσως δὲ καὶ ἠθικῆς καταπτώσεως.

Τὰς δ' ἐξ ὑποκειμένου αἰτίας ζητητέον ἐν τῷ μυστηριώδει ἐκείνῳ νόμῳ, τῷ ἐν τοῖς σπλάγχνοις τοῦ ἀνθρώπου ἐντετυπωμένῳ, δι' οὗ αἱ φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἰδιότητες τῶν γονέων μεταδίδονται μεταγγιζόμεναι, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ ἑαυτῶν τέκνα. Ἐν τῷ νόμῳ τούτῳ ἔγκειται τὸ μυστήριον τῆς ἀρχικῆς εὐρωστίας καὶ ῥώμης, ἢ τῆς καχεξίας καὶ τοῦ μαρασμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐν τῷ νόμῳ τούτῳ ἔγκειται ὁ ἀριάδνειος μίτος, ὁ ὁδηγῶν ἡμᾶς εἰς τὴν εὐεξίαν καὶ μακροβιότητα (ὅταν καὶ ἡ ἀνατροφὴ ἐπέλθῃ βοηθὸς), ἢ τὴν φθίσιν καὶ τὸ ὠκύμορον.

Ἂν δὲ καὶ δραπέτης ὁ νόμος οὗτος, ἂν καὶ ἀνυπότακτος τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ ὑπεκφεύγῃ τὰς ἐρεύνας ἡμῶν, καὶ διαλανθάνῃ τοὺς ὑπολογισμοὺς, οὐχ ἧττον, ὁδηγοὺς ἔχοντες τὰς ἐκ τῶν ὑστέρων παρατηρήσεις τῶν φυσιοδιφῶν, δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν καὶ καταλάβωμεν τὰς περιστάσεις καὶ συνθήκας ἐκείνας τῆς φύσεως, ἐξ ὧν ἀναῤῥώννυνται αἱ κράσεις καὶ ἀνακαινίζονται, οὕτως εἰπεῖν, αἱ γενεαί.

Περὶ τῶν συνθηκῶν λοιπὸν τούτων καὶ φυσικῶν συνδυασμῶν, τῶν τοσοῦτο ἐπιδρώντων ἐπὶ τῶν ἀτόμων, τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει, προτίθεμαι νὰ ὁμιλήσω ἐν τῇ διαλέξει ταύτῃ, ἤτοι περὶ γάμου, ὅστις ἐστὶ τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας τῶν ἐν λόγῳ φυσικῶν συνδυασμῶν, καὶ ἀφ' οὗ ἐξήρτηται ἡ ὕπαρξις ἡμῶν ὑπὸ ὑγιεινὴν ἔποψιν.

Ὁ ἑλληνισμὸς, ὅστις κατεβίβασεν ἐπὶ τῆς γῆς τὸν Θεὸν, καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ἀποθεώσας πάντα τὰ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου στοιχεῖα, καὶ δοὺς μορφὴν καὶ σχῆμα εἰς πᾶσαν ἰδέαν, εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν, ἐθεώρησε τὸν γάμον ὡς ναὸν, ἐν ᾧ ἐκτελεῖται καὶ καθαγιάζεται ἡ ἐνσάρκωσις τῆς διανοίας, ἡ ἐνανθρώπισις τοῦ λόγου. Καὶ ἀληθῶς δύο αὐτοτελεῖς ζωαὶ συγχέονται πρὸς παραγωγὴν τρίτης αὐτοτελοῦς ἐπίσης καὶ ἀνεξαρτήτου. Καὶ ὁ χριστιανισμὸς δὲ, κατανοήσας δεόντως οὐ μόνον τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐπενέργειαν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τὴν φυσικὴν, κατέταξεν αὐτὸν ἐν τοῖς μυστηρίοις, θεσπίσας ὅτι τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. Οὐδεὶς ἄρα ὁ ἀρνούμενος ὅτι ὁ γάμος ἐστὶν ἡ σπουδαιοτέρα καὶ ἐμβριθεστέρα πρᾶξις τοῦ βίου ἡμῶν. Καὶ ὅμως ἴδωμεν πέριξ ἡμῶν καὶ σκεφθῶμεν ἐπ' ὀλίγον πόση ἄρα φροντὶς, πόση προσοχὴ, πόση ἔρευνα καταβάλλεται πρὸς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου, ἤτοι πρὸς κατάλληλον εὕρεσιν τῶν ὄντων ἐκείνων, ὧν ἡ ἕνωσις σκοπὸν κύριον ἔχει τὴν ἐπιτυχῆ τέκνωσιν.

Νῦν μὲν πάθος τι ἐφήμερον, οὗ τὸ τέρμα (ἢ κατὰ τοὺς ῥωμαντικοὺς ὁ τάφος) ἐστὶν ὁ γάμος αὐτὸς, ὅστις γυμνὴν παρίστησι τὴν πραγματικότητα, νῦν δὲ κενοδοξία τις ἢ φιλοτιμία ἄτοπος πρὸς τὸ συγγενεῦσαι μετὰ ἰσχυρῶν καὶ εὐγενῶν, ἄλλοτε πάλιν, τὸ καὶ ἰσχυρότερον, ἡ κερδοσκοπία καὶ τὸ πλουτῆσαι ἐκ τῶν κόπων τῶν ἄλλων, εἰσὶ τὰ ἐλατήρια τοῦ γάμου, ἅπερ ὁ καθ' ἡμᾶς πολιτισμὸς παρεδέξατο καὶ καθιέρωσεν ἐν τῇ ἐκπεπτωκυίᾳ ἠθικῇ αὐτοῦ καταστάσει.

Καὶ τὸ ὑποχωρεῖν τῷ πάθει ἐκείνῳ, τῇ γλυκείᾳ ἐκείνῃ κλίσει, ἥνπερ ἡ φύσις ἐνεστάλαξεν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰς ἣν ὑπετάγησαν καὶ βασιλεῖς καὶ ὑπήκοοι, καὶ σοφοὶ καὶ ἀπαίδευτοι καὶ πάντες οἱ καρδίαν φέροντες, ὑποφερτὸν ἔστιν ὅτε, καὶ ὠφέλιμον τῇ εὐτεκνίᾳ, καθ' ὅσον εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ἠθικὸν ἐπενεργεῖ τὰ μάλιστα ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ· ἄλλως τε δὲ ὑπάρχουσι περιστάσεις, ὡς πάντες γνωρίζομεν, καθ' ἃς δὲν δυνάμεθα ἀτιμωρητεὶ νὰ καταπνίξωμεν ἐν τῷ τέλματι τῆς ἡμετέρας λογικότητος τὸ σφαδάζον ἐκεῖνο καὶ συνταράσσον ἐκ βάθρων τὸν ὀργανισμὸν αἴσθημα, ὅπερ ὁ οὐρανὸς ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ ἢ τῇ φιλότητι ἐνεφύσησεν ἡμῖν· εἶναι, λέγω, ὑποφερτὸν καὶ οὐ σπανίως δεδικαιολογημένον τὸ ὑπείκειν αὐτῷ καὶ συμμορφοῦσθαι ταῖς περιστάσεσιν.

Ἀλλ' ὅταν ἤρεμος ἡ καρδία σιγᾷ, ὁ δὲ νοῦς ἐλεύθερος δύναται ἐν ψυχρότητι νὰ σκεφθῇ ὡρίμως, εἶναι ἀσυγχώρητον νὰ μὴ σταθμίζωμεν ἀκριβῶς ἁπάσας τὰς περιστάσεις, τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ἐκλογὴν, ἀφ' ἧς ἐξαρτᾶται ἡ τύχη καὶ τὸ μέλλον οὐ μόνον τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ γενεᾶς ὁλοκλήρου, ἥτις θέλει φέρει ἐν ἑαυτῇ ἀνεξάλειπτον τήν τε ἠθικὴν καὶ φυσικὴν σφραγῖδα τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ τῆς ἐκλογῆς· εἶναι ἀσυγχώρητον, λέγω, καὶ ἡ μεταμέλεια παράκαιρος καὶ ἀνωφελὴς, ὅταν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει ἴδωμεν τὰ μὲν τέκνα φέροντα ὕπαρξιν καχεκτικὴν καὶ ἀθλίαν, τὰς δὲ οἰκογενείας ἄνευ μέλλοντος διαρκοῦς, καὶ τὴν γενεὰν ἐκείνην ἐκνενευρισμένην καὶ νοσηράν!

Οἱ ἀρχαῖοι νομοθέται τοσοῦτο καλῶς ἐνόησαν τὴν σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος τοῦ γάμου ὡς πρὸς τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν τῆς πολιτείας, ὥστε ἐπέβαλλον διατάξεις καὶ νόμους, καθ' οὓς τὸ ἄτομον ἔδει θυσιασθῆναι ὑπὲρ τῆς γενικῆς ὠφελείας τῆς κοινωνίας, ἣν ἐθεώρουν ἐκ βάθρων ἀπειλουμένην, εἰ μὴ ἐμπόδιζον τὰς ἀναρμόστους καὶ ἀκαταλλήλους συζεύξεις.

Οἱ Ἰνδοὶ καὶ Ἑβραῖοι πολλὰς εἶχον ἐπὶ τούτου ἐντολὰς, ὧν ὁ κύριος λόγος ἦν ἡ ὑγιεινή· ὁ δὲ Σόλων ἵνα ἐμποδίσῃ τὸ ἰσχυρότερον αἴτιον τῶν ὑγιεινῶς ἀτυχῶν καὶ ἀναρμόστων γάμων τὴν κερδοσκοπίαν, κατήργησε τὴν πρῶτα «ἀφελὼν τὰς φερνὰς, ἱμάτια τρία καὶ σκεύη μικροῦ νομίσματος ἄξια κελεύσας· ἕτερον δὲ μηδέν· οὐ γὰρ ἐβούλετο μισθοφόρον οὐδ' ὤνιον εἶναι τὸν γάμον, ἀλλ' ἐπὶ τεκνώσει, καὶ χάριτι, καὶ φιλότητι γίνεσθαι τὸν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνοικισμόν (Πλουτάρχ. ἐν Βίῳ Σόλωνος).

Ἀλλὰ τότε ἠδύνατο ὁ νόμος οὗτος νὰ ἐφαρμοσθῇ ἀκριβῶς, ἐπειδὴ ἕτερος νόμος «ἀτιμίαν προσέθηκε τοῖς ἀγάμοις, τιμῆς τε καὶ θεραπείας, ἣν νέοι πρεσβυτέροις παρεῖχον, ἐστέρηντο οἱ ἄγαμοι, ὅτι τοῖς νόμοις ἀπειθοῦσιν· ἐφ' ᾧ καὶ τὸ πρὸς Δερκυλλίδαν ῥηθὲν οὐδεὶς ἐμέμψατο, καίπερ εὐδόκιμον ὄντα στρατηγόν. Ἐπιόντι γὰρ αὐτῷ, τῶν νεωτέρων τις ἕδρας οὐχ ὑπεῖξεν εἰπὼν «οὐδὲ γὰρ ἐμοὶ σὺ τὸν ὑπείξοντα γεγέννηκας» (Πλουτ. Λυκ). Τότε ἡ κατάργησις τῶν φερνῶν ἦν κατορθωτὴ, ἀλλὰ σήμερον τοιοῦτόν τι φερνῶν ἦν κατορθωτὴ, ἀλλὰ σήμερον τοιοῦτόν τι νομοθέτημα θὰ εἶχεν ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα, τὴν ἐπὶ μᾶλλον αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀγάμων (Παράδειγμα ἔστω ἡμῖν ὁ ἀφορισμὸς τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ τοῦ Δ' κατὰ τῶν ἐπὶ χρήμασι γυναῖκας εἰς γάμου κοινωνίαν λαμβανόντων).

Ὀφείλομεν δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῶν προικῶν, ὅπερ κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἔλαβε διαστάσεις ἀνυπολογίστους, ἀποβαίνει ὀλέθριον, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκλογὴν τῆς γυναικὸς καὶ τὸ μέλλον τῶν τέκνων· ἂν ἡ θυγάτηρ τοῦ πλουσίου ἔχῃ φυσικόν τι ἐλάττωμα δυνάμενον νὰ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὰ τέκνα, ἂν φέρῃ τὸν τύπον τοῦ λυμφατισμοῦ, ἢ καὶ αὐτὰ τὰ σπέρματα νόσου μεταδοτικῆς, ἀδιάφορον, οὐδεὶς περὶ τούτων καὶ τῶν τοιούτων λόγος. Ἡ προὶξ καλύπτει τὰ πάντα, τὸ πολύφερνον τυφλοῖ τὸν γαμβρὸν, μεθύσκει τοὺς γονεῖς, καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τῆς νύμφης ἀνακαλύπτουσι τὸ κάλλος τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῶν Χαρίτων τὸ ἄωτον.

Κατὰ τοῦτο ὁμολογητέον ὅτι εἴμεθα πολὺ ὑποδεέστεροι καὶ αὐτῶν τῶν ζώων. Ἐπιτραπήτω μοι ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα παρατηρήσεις τινὰς περιέργους τῶν ζωολόγων, ἱκανὰς νὰ καταδείξωσιν ὅτι ὁ λεγόμενος πολιτισμὸς ἡμῶν κατεβίβασε τὸν ἄνθρωπον εἰς βαθμὸν ταπεινότερον τῶν ζώων ὡς πρὸς τὰ ἐλατήρια τὰ πείθοντα ἡμᾶς εἰς συζυγίαν, οὐδόλως δ' ἀσφαλίζοντα οὔτε τὴν ἀτομικὴν εὐαρέσκειαν καὶ εὐτυχίαν, οὔτε τῆς γενεᾶς ἡμῶν τὴν εὐρωστίαν καὶ ῥώμην.

«Οἱ λέοντές εἰσι πάντοτε πολυαριθμότεροι τῶν λεαινῶν (λέγει Γεράρδος ὁ λεοντοδάμας), διότι πλεῖστοι αὐτῶν ἀπόλλυται κατὰ τὴν ὀδοντοφυΐαν. Κατὰ συν-

[1]) Ἐκ τῶν δημοσίων διαλέξεων τοῦ κ. Ξ. Ζωγράφου, ἰατροῦ.

ἐπειαν, πολλάκις φαίνεται μία κυρία λέαινα περιστοιχιζομένη ὑπὸ τριῶν καὶ τεσσάρων λεόντων· οἱ φρικτοὶ οὗτοι μνηστῆρες ἀφοῦ περιπαθῶς πρῶτον ἀτενίσωσι τὴν κομψευομένην Πηνελόπην των, αἴφνης σμερδαλέαν βαλόντες ὀρυγὴν, ὁρμῶσιν ὁ εἷς κατὰ τοῦ ἄλλου, καὶ παραδίδονται εἰς μάχην φρικώδη, ἧς γέρας ἔσται, ἡ ὑπερηφάνως ἀναμένουσα νύμφη τὸν ἀναδειχθησόμενον νικητήν.

»Ἀλλ' ἂν ἡ πάλη παρατείνηται ἐπὶ πολὺ ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀνυπόμονος ἡ λέαινα, ἡ ὡραία αὐτὴ Ἑλένη, ὁδηγεῖ τοὺς μαχητὰς εἰς λέοντα εὐρυσθενέστατον, οὗ ὁ βρυχηθμὸς βαρὺ ἠχήσας εἴλκυσεν ἄλλοτε τὴν εὔνοιαν αὐτῆς.

»Εἶναι δὲ περίεργον ὅτι οἱ αἱματόφυρτοι οὗτοι ἐρασταὶ καταλείποντες παραχρῆμα τὴν πάλην ὑποτάσσονται καὶ ἀκολουθοῦσι τὴν λέαιναν παρὰ τῷ νέῳ ἀντεραστῇ· αἱ διαπραγματεύσεις εἰσὶ βραχύταται· οἱ ἄφρονες ἐπιπίπτουσι παραχρῆμα κατὰ τοῦ προτιμωμένου λέοντος, ὅστις εὐρύνωτος λίαν δέχεται ἀκλονήτως τὴν προσβολήν· ἀλλὰ διὰ τῶν ὀδόντων κατασχίζει τοῦτον, διὰ τῆς γαμψωνύχου παλάμης κατασυντρίβει ἐκεῖνον, εὐτυχὴς ὁ τρίτος, ἂν καταλιπὼν τὸν ἕνα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ εἰς τὸ ἄκρον τῶν ὀνύχων τοῦ ἀντιπάλου, προλάβῃ νὰ φύγῃ ἔχων τὸν ἕτερον.

»Τότε ὁ νικητὴς σείων ἀγερώχως τὴν χαίτην, ἔρχεται καὶ πίπτει εἰς τοὺς πόδας τῆς λεαίνης, ἥτις ὡς πρώτην τοῦ ἔρωτος αὐτῆς ἔνδειξιν, λείχει τὰς πληγὰς τοῦ ἥρωος ἃς χάριν αὐτῆς ἔλαβεν».

Οὕτω λοιπὸν ἡ πραγματικὴ ἀξία λαμβάνεται μᾶλλον ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν ἀλόγων ζώων, καὶ οὐχὶ ἡ ἐπίκτητος καὶ ὀνομαστική.

Παρ' ἄλλοις ζώοις τὸ γέρας τοῦ ἔρωτος ἀποδίδοται εἰς τὸ κάλλος. Οὕτω, λέγεται, περὶ τῶν παραδεισείων πτηνῶν, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐρώτων αὐτῶν, παρίστανται τὰ ἄῤῥενα ἐπιδεικνύοντα διὰ χαριεστάτων περιστροφῶν τὰ ποικιλόχροα πτερὰ αὐτῶν, τὰ δὲ θήλεα ἐκλέγουσι τὸν ἀρέσκοντα αὐτοῖς· ἡ συνεννόησις γίγνεται ταχεῖα ὡς τὸ ῥεῦμα τοῦ μαγνήτου, καὶ τὰ ζεύγη ἵπτανται εἰς τοὺς αἰθέρας εὐτυχῆ.

Ἀλλὰ πόσον περίεργος εἶναι ὁ τρόπος τῆς συζεύξεως τῶν ἀηδόνων! Κατὰ τὸν ἀπρίλιον, ὡς γνωστὸν, τὰ ἡδύμολπα ταῦτα πτηνὰ ἐπανέρχονται. Τὰ ἄῤῥενα πάντοτε προπορευόμενα ἐπὶ πολὺ τῶν θηλέων, διανέμονται τὸ δάσος, οἱονεὶ προετοιμάζοντα τὰς γαμηλίους παστάδας αὐτῶν, καὶ ἀφοῦ τοποθετηθῶσιν, ἀρχίζουσι τὰς γλυκυτάτας; ἐκείνας μολπὰς δι' ὧν προσκαλοῦσι τὰς μακρὰν ἔτι νύμφας αὐτῶν· ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ συναγωνισμὸς γίνεται σφοδρὸς, ᾄσματα ποικιλόφθογγα, λαρυγγισμοὶ πολύστροφοι πληροῦσι τὴν ἀτμοσφαῖραν· τέλος, φαίνονται αἱ ἀναμενόμεναι νύμφαι, καὶ τότε ὃν τότε ἡ εὐγενὴς πάλη ἐπαυξάνει, ἡ κοιλὰς ἅπασα καὶ ὁ ἀπέναντι λόφος ἀντηχοῦσι τὰ κελαδήματα ἐκεῖνα, ὧν τὴν γλυκύτητα μόνην αἰσθανόμεθα καὶ ἐννοῶμεν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ἀγωνίαν καὶ τὸ πάθος τῆς καρδίας ἀφ' ἧς ἐξέρχονται· τὰ δὲ θήλεα ἐπὶ τῶν φυλλωμάτων ὑπερηφάνως ἀκούουσι τὴν παράφορον πάλην, ἧς ἐλλανοδίκαι εἰσὶν αὐτά. Εὐτυχῆ ὧν ἡ φωνὴ καὶ τὸ ᾆσμα ὑπερτερήσει τῶν ἄλλων! ἐκεῖνα διὰ τῶν κελαδημάτων αὐτῶν θέλουσιν ἐνθαρρύνει καὶ τέρπει τὰ θήλεα καὶ κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς φωλεᾶς, καὶ κατὰ τὰς μακρὰς ὥρας τῆς ἐπωάσεως. Τὰ δ' ἄλλα, τεταπεινωμένα καὶ περίλυπα φεύγουσιν ἄνευ ἐρώτων, ἄνευ παραγωγῆς.

Οὕτως ἐν τῇ τῶν ζώων κοινωνίᾳ, ἐπειδὴ τὰ πραγματικὰ προτερήματα εἰσὶ τὰ κύρια τῆς συζεύξεως ἐλατήρια, πᾶν ἐλάττωμα, πᾶσα ἀτέλεια μὴ μεταδιδομένη εἰς ἄλλην ἐπερχομένην γενεὰν βαθμηδὸν ἐκλείπει καὶ ἀφανίζεται, ἐνῷ τὰ πλεονεκτήματα μεταδιδαζόμενα τοῖς ἐπιοῦσι γόνοις, ἀναπτύσσονται καὶ τελειοποιοῦνται ἐπὶ μᾶλλον.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι παρὰ μὲν τοῖς ζώοις ἀείποτε τὰ ἄῤῥενα ἐπιδεικνύουσι τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν καὶ τὰ προτερήματα, τὰ δὲ θήλεα κρίνουσι καὶ ἐκλέγουσι κατ' ἀρέσκειαν· παρ' ἡμῖν δὲ οὐδαμῶς τοιοῦτόν τι γίνεται· ἆρά γε διότι οὐδὲν ἔχομεν νὰ ἐπιδείξωμεν οἱ ἄνδρες ἀληθὲς προτέρημα, ἢ διότι ἡ κρίσις καὶ ἀρέσκεια τῶν γυναικῶν ἐστὶν ἀμφίβολος; Τὴν ἀπάντησιν ἀφίνω εἰς τὴν πεφωτισμένην κρίσιν τοῦ ἀναγνώστου. (Ἕπεται συνέχεια).

ΤΥΦΩΝ ΕΝ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ. — Κατὰ τηλεγράφημα ἐκ τῆς πόλεως ταύτης εἰς εὐρωπαϊκήν τινα ἐφημερίδα, τρομερὸς τυφὼν ἐνέσκηψεν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ κατεμάστισεν ἰδίᾳ τὸ κράτος τῆς New-Tessey καὶ τῆς Πενσυλβαννίας κατὰ ὀκτώβριον.

Ἐν Φιλαδελφείᾳ ὁ ἄνεμος ἐκτήσατο ταχύτητα 50—70 μιλίων καθ' ὥραν. Αἱ στέγαι 400 περίπου οἰκιῶν ἀφῃρέθησαν, 118 οἰκίαι κατέπεσαν ἐν μέρει, καὶ ἐβλάβησαν 22 ἐκκλησίαι, 79 ἐργοστάσια, καταστήματα, σχολεῖα κτλ, ὡς καὶ πλεῖστοι σιδηροδρομικοὶ σταθμοί. Δύο γέφυραι παρεσύρθησαν καὶ 17 ἐβυθίσθησαν ἢ ὑπέστησαν ζημίας ἐν τῇ ἀκτῇ. Πέντε ἄνδρες ἀπωλέσθησαν καὶ 50 ἐτραυματίσθησαν.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ

Ἡ

ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΥΠΓΩΧΕΙΑΣ.

(Συνέχεια· ἴδε ἀριθμ. 49).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὁρισμὸς καὶ οὐσία τῆς οἰκονομίας.

Ὁρισμὸς τῆς οἰκονομίας. — Διάκρισις τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας. — Σχέσεις ἀμφοτέρων. — Διχογνωμίαι περὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. — Ἡ οἰκονομία δὲν εἶναι ἔνστικτον. — Οὐσία τῆς οἰκονομίας. — Γενικὴ ἐπιθυμία τῆς εὐημερίας. — Νομιμότης τούτου τοῦ συναισθήματος. — Ἡ παροῦσα ἡμῶν ἐποχὴ δύναται νὰ κατηγορηθῇ ὡς διεφθαρμένη; — Αἱ αὐταὶ αἰτιάσεις ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν πάσῃ χώρᾳ καὶ ἐν παντὶ πολιτεύματι.

Ἡ μὲν λέξις οἰκονομία, κατὰ γενικωτάτην καὶ ἐτυμολογικὴν ἔννοιαν, σημαίνει διοίκησιν καὶ διεύθυνσιν τοῦ οἴκου (*). ἡ δὲ φράσις πολιτικὴ οἰκονομία δηλοῖ τὴν κυβέρνησιν τῆς κοινῆς καὶ μεγάλης οἰκογενείας, ἤτοι τοῦ ἔθνους. Ἐν τούτοις λέγομεν καὶ οἰκιακὴ ἢ ἰδιωτικὴ οἰκονομία (**), σημαίνοντες πάλιν τὴν ἰδιωτικοῦ τινος οἴκου κυβέρνησιν.

Ἡ μὲν περὶ τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν (***) ἐπιστήμη ἐνδιατρίβει περὶ τὴν παραγωγὴν, βελτίωσιν, διάδοσιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, οὗ κύριαι πηγαὶ εἶναι ἡ γεωργικὴ, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ ἐμπορία.

Ἡ δ' ἰδιωτικὴ, ἢ καὶ ἁπλῶς ἡ οἰκονομία ἀσχολεῖται περὶ τὸ πορίζεσθαι, φυλάττειν καὶ αὐξάνειν τὸν ἰδιωτικὸν ἤτοι ἀτομικὸν πλοῦτον. Καὶ ποριζόμεθα μὲν διὰ τῆς ἐργασίας, φυλάττομεν δὲ διὰ τῆς φειδοῦς, αὐξάνομεν δὲ διὰ τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐπιμονῆς (*).

Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ οἰκονομία εἶναι βάσις καὶ ἀφετηρία τῆς πολιτικῆς (**), χορηγοῦσα μὲν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς, τοὺς κανόνας, τὴν μέθοδον καὶ τὴν πειθαρχίαν, ἀνακοινοῦσα δ' αὐτῇ πᾶν ὅ,τι βέβαιον ἡ ἰδία κέκτηται καὶ ἀπομακρυνομένη αὐτῆς ἐν τοῖς παρακεκινδυνευμένοις καὶ ὑποθετικοῖς.

Ἡ μὲν ἰδιωτικὴ οἰκονομία ἀμοιρεῖ σχεδὸν προβλημάτων καὶ ζητημάτων διαφιλονεικουμένων· ἡ δὲ πολιτικὴ βρίθει τοιούτων, διαιρουμένη καὶ εἴς τινας σχολάς. Συζητοῦσι καὶ ἐπὶ μακρὸν ἔτι θέλουσι συζητεῖ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τε ἐλευθέρας ἀνταλλαγῆς καὶ τοῦ ἀπαγορευτικοῦ συστήματος· περὶ τῆς σχετικῆς ὠφελείας τῶν ἀμέσων καὶ ἐμμέσων φόρων, περὶ τῆς ὠφελείας ἢ μὴ τοῦ χρεωλυσίου, περὶ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ κράτους ἢ τῶν ἑταιριῶν εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων ἔργων καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων νομοθετικῶν μέτρων τε καὶ συστημάτων.

Ἡ πολιτικὴ οἰκονομία εἶναι νέα τις ἐπιστήμη, πλήρης μὲν δυσχερῶν ἐρευνῶν, πλήρης δ' ἀκανθωδῶν ζητημάτων, ὧν ἡ ἔρευνα τοσαῦτα περιέχει διάφορα στοιχεῖα καὶ τοσαύτας ἐλαχίστας λεπτομερείας, ὥστε ἀείποτε σχεδὸν, εἴτε γεγονότα, εἴτε σκέψεις τινὲς διαφεύγουσι καὶ τοῦ αὐστηροτάτου παρατηρητοῦ τὴν ἄκραν ἀγχίνοιαν.

Διὰ ταῦτα ἔχει ἀμφισβητησίμους ἐνίοτε γνωματεύσεις, ἐν εἰκασίαις ἐν μέρει κατατριβομένη, διὰ ταῦτα ἐπίσης κατά τινας περιπτώσεις, ἥκιστα συμφωνοῦσιν οἱ περιφημότατοι τῶν οἰκονομολόγων(***). Καὶ ὅμως προκειμένου περὶ τοιούτων πραγμάτων, ἡ μικρὰ πλάνη, τὸ ἐλάχιστον πλημμέλημα τηλικαύτην ἔχουσι σπουδαιότητα, ὥστε δύνανται νὰ διακυβεύσωσι τὰ μέγιστα τῶν ἐθνῶν συμφέροντα.

Οὐχ οὕτως ὅμως ἔχουσι τὰ τῆς ἰδιωτικῆς οἰκο-

(*) Δοκεῖ οἰκονόμου ἀγαθοῦ εἶναι εὖ οἰκεῖν τὸν ἑαυτοῦ οἶκον (Ξενοφ. Οἰκονομ. κεφ. Α').

(**) Ἡ συνήθης φράσις οἰκιακὴ οἰκονομία εἶναι πλεονασμὸς, ἅτε δὶς περιέχουσα τὴν ἔννοιαν οἶκος. Ὁ ἄλλως τε ἀκριβὴς τὴν φράσιν συγγραφεὺς Malthus, ἀδιαφόρως ποιεῖται αὐτῆς χρῆσιν. «Almost all the wants of domestic economy . . .» *(On the principle of population. book* II. chap. 1). Καὶ ὁ Θιέρσος τὴν αὐτὴν αὐτῆς ποιεῖται χρῆσιν *(De la propriété.* σελ. 121).

(***) Ὁ Beccaria ἴσως λέγει ὀρθότερον, λέγων Δημοσία Οἰκονομία L'economia publica è stata definita l'arte di conservare ed accrescere le ricchezze in una nazione, e di farne il miglior uso. *(Opere di Beccaria*, τόμ. II, σελ. 11).

(*). Res familiaris quæri debet iis rebus a quibus abest turpitudo ; conservari autem diligentia et parcimonia : iisdem etiam rebus augeri. *(Cicero, de officiis*. lib II).

(**). Ὁ Ἀριστοτέλης ῥητῶς ὁρίζει τὴν προτεραιότητα ταύτην τῆς καταγωγῆς. «Ὥστε δῆλον ὅτι πρότερον γενήσει ἡ οἰκονομικὴ τῆς πολιτικῆς ἐστι.» (Οἰκονομ. Βιβλ. Α'. κεφ. 1).

(***). Οὗτοι δὲν ὁμοφωνοῦσιν οὐδὲ περὶ τὸν τοῦ πλούτου ὁρισμόν. Πλεῖστον μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ Ricardo πολεμεῖ τὰς γνώμας τοῦ Ἀδὰμ Σμὶθ, τοῦ Σαΐη, τοῦ Δωδερδάλου καὶ ἄλλων πολλῶν.

νομίας, τῆς συγχρόνου ταύτης τῷ κόσμῳ ἐπιστήμης. Σαφεῖς μὲν αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς, καταληπτὴ δὲ ἡ γλῶσσα, πρακτικὰ δὲ τἀποτελέσματα καὶ διαρκῶς ὠφέλιμα. Ὅταν δὲ τύχῃ ἀμφιβολία τις, ἀδιστάκτως κλίνει πρὸς ὅσα ἡ φρόνησις ὑπαγορεύει.

Ἄλλως τε δὲ οἱ θεμελιώδεις κανόνες τῆς τε ἰδιωτικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας εἶναι ἀκριβῶς οἱ αὐτοί, ὁ δ' Ἀδὰμ Σμὶθ δικαίως ἀπεφαίνετο λέγων· «Ἡ ἐν τῇ διοικήσει οἴκου σύνεσις καλουμένη, ἀδύνατον νὰ ἦναι μωρία ἐν τῇ κυβερνήσει μεγάλου κράτους» (*).

Ἡ τελευταία δὲ τῶν δύο τούτων ἐπιστημῶν δὲν ἔλαβεν εἰσέτι τὸν αὐτὸν μόνιμον καὶ βέβαιον χαρακτῆρα, οὐχὶ τόσον διότι ἀμοιρεῖ ἀσφαλοῦς μεθόδου καὶ αὐστηρότητος, ἐν οἷς πορίζεται ἐξαγομένοις, ὅσον διότι τὸ μὲν στάδιον ἔχει εὐρύ, ἀτελῆ δὲ τὰ δεδομένα, ἐφ' ὧν ἐρείδει τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτῆς. Τὰ ἀντίπαλα πάθη καὶ τὰ ἀντίθετα συμφέροντα ἀείποτε τείνουσιν αὐτῇ παγίδας. Καὶ ἐν γένει μὲν συντάσσουσι στατιστικὰς, οὐχ ἵνα σωρεύωσιν ἀριθμοὺς, μάτην καὶ εἰκῇ μοχθοῦντες, ἀλλ' ἵνα ὑπερείδωσι σύστημα, ἐνισχύωσι γνώμην, προασπίζωσι βιομηχανικόν τι ἔργον. Ἐπὶ τούτων τῶν σκοπέλων προσαράσσει ἡ ἀλήθεια. Ὅταν δὲ καὶ ἐλαχίστη ὀλιγωρία ἢ βία παρεισδύῃ εἰς τοὺς ἐπισήμους ἀπολογισμοὺς, τότε πολλαπλασιάζονται αἱ πρὸς πλάνην ἀφορμαί. Ἐγὼ εἰλικρινέστερον ἤθελον πιστεύει εἰς τὸ κῦρος τῶν ἀνακρίσεων καὶ ἐρευνῶν, ἂν διεξήγοντο πάντοτε μετ' ἀκριβείας, νημοσύνης καὶ ἀμεροληψίας, ὅρων τριῶν σπανίως ἐκπληρουμένων.

Χάριν τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας ἐνίοτε θέλω ἀρύεσθαι παρὰ τῶν ἐξόχων πολιτικῶν οἰκονομολόγων συνετὰς γνώμας, διδακτικὰς περιληπτικὰς ἐκθέσεις καὶ χρησίμους διδασκαλίας· διότι ἓν τῶν διακριτικῶν τῆς οἰκονομίας γνωρισμάτων εἶναι καὶ τὸ εὐπειθῶς ἀποδέχεσθαι τὰς ἀγαθὰς ὑποθήκας καὶ ἀδαπάνως διαφωτίζεσθαι ἐκ τῆς τῶν ἄλλων πείρας. Ἡ οἰκονομία προθύμως παραδέχεται τὸ παλαίφατον ἐκεῖνο quidquid optimum est. meum est.

Τὰ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας μαθήματα δύνανται νὰ συγκεφαλαιωθῶσιν ἐν τῇδε τῇ κρίσει τοῦ sir Thomas Bernard, ἐφαρμοζομένῃ ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς ἰδιωτικῆς. «Τὸ μὲν ἐνισχύον καὶ ὑποθάλπον παρὰ τοῖς πένησι τὰ τῆς βιομηχανίας, τάξεως, προβλέψεως, ἀγαθῆς ἀγωγῆς καὶ καθαριότητος, εἶναι ὠφέλιμον αὐτοῖς τε καὶ τῇ χώρᾳ· τὸ δ' ἐξασθενοῦν καὶ πολεμοῦν τὰς ἀρετὰς ταύτας, εἶναι τῇ μὲν πολιτείᾳ βλαβερὸν, ἑνὶ δ' ἑκάστῳ ὀλέθριον».

Δυστυχῶς ὅμως ἡ οἰκονομία δὲν εἶναι φυσικὸν τῷ ἀνθρώπῳ ἔνστικτον, ἀλλὰ προϊὸν πείρας καὶ σκέψεως ἀποτέλεσμα. Τοῦ μὲν ἀγρίου βίου τὴν ἀκηδίαν καὶ ἀναλγησίαν ἀδύνατον νὰ φαντασθῶμεν· ὁ δὲ πεπολιτισμένος, ἀφιέμενος καὶ αὐτὸς εἰς μόνας αὐτοῦ τὰς ὀρέξεις, περὶ τοῦ παρόντος μόνον διανοεῖται· τεκμήριον δ' αἱ κατώτατα τάξεις τῶν πολυανθρώπων πόλεων. Τὰς τάξεις ταύτας, τὰ σκληρὰ τῆς ἀνάγκης μαθήματα καὶ τῶν ταλαιπωριῶν αἱ αὐστηραὶ δηλοποιήσεις δύνανται μόνα νὰ διδάξωσι τὸ οἰκονομεῖν τοὺς ἑαυτῶν πόρους καὶ συνάγειν ἐφόδια κατὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν αὐτῶν στερήσεων. Ἀλλὰ τῆς ἀπρονοησίας μὴ οὔσης ἀδιορθώτου, πάντοτε ὑπερισχύει ὁ ὀρθὸς λόγος, ὅταν ἡ μὲν φυσικὴ κλίσις παρορμᾷ τὸν ἄνθρωπον νὰ κορεννύῃ τὰς ὀρέξεις αὐτοῦ, μηδόλως τὸ μέλλον προορώμενος, ἡ δὲ κρίσις ἀποτρέπει αὐτὸν, παριστῶσα αὐτῷ τὰ παρομαρτοῦντα κακά. Αὕτη δ' ἡ νίκη τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ ἡ ἧττα τῶν σωματικῶν ὀρέξεων καὶ ἐνστιγματικῶν ὁρμῶν εἶναι ἡ ἀληθὴς τῆς οἰκονομίας ἀρχὴ, καθάπερ ἀποφαίνεται καὶ ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ ἐν τῷ χωρίῳ τῷδε. «Ὁ πόθος τῶν παρουσῶν ἀπολαύσεων εἶναι ἡ εἰς τὸ δαπανᾶν παρορμῶσα ἡμᾶς ἀρχή· τὸ δ' αἴσθημα τοῦτο, καίπερ ζωηρὸν καὶ ἐνίοτε δυσκαταμάχητον, εἶναι συνήθως παροδικὸν καὶ συμπτωματικόν. Ἀλλ' ὅμως ἡ πρὸς οἰκονομίαν προτρέπουσα ἡμᾶς ἀρχὴ εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ βελτιῶσαι τὴν ἡμετέραν κατάστασιν. Ἡ ἐπιθυμία αὕτη, ἐν γένει ἥρεμος καὶ γαληνιαία, γεννᾶται μεθ' ἡμῶν καὶ συνοδεύει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς κοιτίδος μέχρι τοῦ τάφου. Καθ' ὅλον δὲ τὸν τὰς δύο ταύτας ἐποχὰς διεστῶντα χρόνον, ἴσως οὐδ' ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ περιπτώσει ἀρκεῖται τόσον ἐντελῶς καὶ κατὰ πάντα ὁ ἄνθρωπος, ὥστε νὰ μὴ ἐπιθυμήσῃ τὴν βελτίωσιν καὶ τροποποίησιν τῶν κατ' αὐτόν. Διὰ μὲν τῆς αὐξήσεως τῆς οὐσίας οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἐναβρυνόμενοι ἐπιχειροῦσι τὴν βελτίωσιν τῶν κατ' αὐτούς. Αὕτη δ' ἡ αὔξησις τῆς οὐσίας εἶναι ὁ ἁπλούστατος καὶ φυσικώτατος πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν τρόπος.

Συνηθεστάτη μέθοδος πρὸς πολλαπλασιασμὸν τῶν ὑπαρχόντων εἶναι τὸ φυλάττειν καὶ ἀποταμιεύειν μέρος τῶν ὅσα κερδαίνομενον, εἴτε τακτικῶς κατ' ἔτος, εἴτε κατ' ἐξαιρετικὰς περιστάσεις. Ὥστε, καίτοι ἡ ἀρχὴ τοῦ δαπανᾶν ὑπερισχύει, παρ' ἅπασι μὲν σχεδὸν τοῖς ἀνθρώποις, κατά τινας περιπτώσεις, παρά τισι δ' αὐτῶν σχεδὸν κατὰ πάσας, οὐχ ἧττον ὅμως

(*) *The nature and causes of the wealth of nations.* (book IV. chap. 2).

παρὰ πλείστοις αὐτῶν, λαμβάνοντες τὸν μέσον ὅρον τῆς ὅλης αὐτῶν διαγωγῆς, εὑρίσκομεν ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας νικᾷ νίκην περιφανῆ» (*).

Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ βλέπομεν ὅτι ὁ περικλεὴς δημοσιολόγος οὐδόλως μέμφεται τοῦ πρὸς τὴν εὐημερίαν ἔρωτος, χαρακτηρίζων αὐτὸν ὡς ἔμφυτον τῷ ἀνθρώπῳ, οὐδὲ τοῦ ἀκαταμαχήτου ἐκείνου πρὸς αὔξησιν τῆς οὐσίας ἡμῶν πόθου, ὃν νομίζει πηγὴν τῆς οἰκονομίας.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἡ γενικὴ πρὸς τὸ πλουτίζεσθαι ἐπιθυμία παρέσχεν ἀφορμὴν μομφῶν καὶ αἰτιάσεων τοῖς τε φιλοσόφοις καὶ τοῖς τὰς ἀναμορφώσεις καὶ οὐτοπίας ἐπιδιώκουσι. Τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην λίαν κακῶς ἐχαρακτήρισαν ὡς ἰδιάζουσαν τῇ ἐποχῇ ἡμῶν ἀσθένειαν, ἥτις ἐπὶ τῆς παρελθούσης κυβερνήσεως ἡμῶν ἐχρησίμευσεν ὡς πρόφασις ἐπαναστάσεως.

Καὶ ὅμως οὐδὲν φυσικώτερον καὶ, ἐν μέτρῳ τινὶ, οὐδὲν νομιμώτερον τῆς ἐπιθυμίας ταύτης. Ὁ Θεὸς, χαράξας τὸ ἔνστικτον τοῦτο ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν θνητῶν, ὥπλισεν αὐτοὺς διὰ δυνάμεως καὶ δραστηριότητος, ἧς ἕνεκα ἀδιακόπως γρηγοροῦσι, παρασχὼν αὐτοῖς τοιαύτην ἐνασχόλησιν. ἐξ ἧς οὐδέποτε ἀπαυδῶσι. Τοῦ κέρδους ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ μᾶλλον ἐπικρατοῦσα πίστις καὶ ἡ γενικωτάτη τοῦ κόσμου τούτου λατρεία. Πρὸς τὴν λατρείαν ταύτην ἀποτίνουσι τὸν οἰκεῖον φόρον οἱ πάσης τάξεως, ἐπαγγέλματος καὶ ἡλικίας ἄνθρωποι. Πρὸ τῆς ἀγάπης τοῦ κέρδους ἐξ ἴσου κλίνουσι γύνυ καὶ αἱ ἔξοχοι διάνοιαι καὶ αἱ μᾶλλον κοιναὶ καὶ ταπειναὶ, ἐνίοτε δὲ αἱ ἀρχαὶ, ἡ ἐπιστήμη καὶ αὐτὰ τἀγράμματα θύουσιν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ αὐτῆς. Ἡ ἰδεολογικὴ σχολὴ προσκολλᾶται αὐτῇ τόσον θερμῶς ὅσον καὶ ἡ τῶν ὑλιστῶν, τὸ δὲ ἐγὼ ἑνὸς ἑκάστου θαυμασίως συμφωνεῖ πρὸς αὐτήν. Ἐκ τοσούτων φιλοσόφων καὶ ἀνδρῶν τῆς ἐλευθερίας φίλων, οὐδεὶς ὁ μὴ φιλοτιμούμενος νὰ λύσῃ τοῦ Ὁρατίου (**) τὸ πρόβλημα καὶ οὐδεὶς ὁ μὴ εὑρὼν τὴν λύσιν, χάρις μικρᾷ τινι διαφορᾷ γραφῆς. Ἀγνοοῦμεν τί ἤθελε γείνει ἡ κοινωνία, ἂν ἤθελεν αἴφνης ἐκλίπει τὸ ἰσχυρότατον τοῦτο ἐλατήριον. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων δὲν φαίνονται κατάλληλοι εἰς ἄλλην, ἐκτὸς τῆς συνήθους, ἄσκησιν τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Τοῦτο δὲ τόσον ἀληθεύει, ὥστε πολλοὶ, ἅμα ἐπιτυχόντες τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἐφ' ἑξῆς φθίνουσιν ἐξ ἀκηδίας, ἀδυνατοῦντες νὰ ἐπιζήσωσι τῆς ἀγαπητῆς αὐτῶν ἐργασίας, τῆς μόνης ἐπὶ γῆς ἀσχολίας αὐτῶν.

Ὥστε μὴ σπεύδωμεν νὰ προγράψωμεν τὴν τοιαύτην ὁρμὴν, δι' ἧς εὐοδοῦται ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἀνθ' ἧς ἀδύνατον νὰ εὕρωμεν ἄλλην ἀνυσιμωτέραν.

Ἄλλως τε δὲ, μὴ ἀπενθαρρυνώμεθα περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐτάχθημεν νὰ ζῶμεν. Ὁ αἰὼν ἡμῶν δὲν εἶναι ὅσον φρονοῦσιν ἔνοχος. Ἐν πάσῃ ἐποχῇ ἐμεμψιμοίρουν ἐπὶ τῇ παρακμῇ τῶν δημοσίων ἀρετῶν καὶ ἐπὶ τῇ γενικῇ ἀχολασίᾳ, ἅπερ συνῆθη ἀφορμὴν θρήνων παρέσχον τοῖς ἠθικολόγοις (*). Ὁ χρηστὸς καὶ ἀδιάφθορος Σαλλούστιος πολλῷ πρὸ τῶν συγχρόνων ἡμῶν ἐναρέτων δημοσιογράφων ἐθλίβετο ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων διαφθορᾷ. Καὶ εἰκότως, διότι ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ τὴν ἐξαχρείωσιν καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς κοινωνίας ἐκείνης, ἐν ᾗ πᾶσαι σχεδὸν αἱ ψῆφοι ἦσαν ἀργυρώνητοι, οἱ δὲ πολλοὶ ἔζων κυρίως ἐκ τῆς γενναιοδωρίας τῶν ὑποψηφίων. Τὰ περὶ τὰς ἐκλογὰς τῆς Μεγάλης Βρετανίας εἶναι ἄμωμα καὶ ἁγνὰ, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἀναφερόμενα σκάνδαλα τῆς ἀρχαίας Ῥώμης.

Τούτοις προσθετέον ὅτι ἡ ἀπληστία δὲν εἶναι κακὸν ἰδιάζον μόνον κυβερνητικοῖς τισι τύποις καὶ ὅτι ἡ δημοκρατία δὲν δικαιοῦται πλεῖον τῆς μοναρχίας νὰ νομίζηται ἀπηλλαγμένη αὐτῆς. Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ φιλοπατρία τὰ μάλιστα μετὰ τῆς φιλοχρηματίας συμβιβάζεται, ἅμα δὲ καὶ μετὰ τῶν ὑπολογισμῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ συμφέροντος;

Ὁ Βροῦτος, ὁ πρὸ δύο ἡμερῶν δημοκράτης, ἐδάνειζε τεσσαράκοντα ὀκτὼ τοῖς ἑκατὸν ἐν Κύπρῳ, ὡς λέγουσιν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Κικέρωνος, οὐδεὶς δ' ἐπετίμα αὐτῷ διότι τόσον ἐπικερδῶς ἐτόκιζε τὰ ἑαυτοῦ κεφάλαια. Ὁ δὲ τῆς ἀμεριχανικῆς ἐλευθερίας δημιουργὸς, ὁ στρατηγὸς Οὐάσιγκτων, ἐκληροδότησε δούλους τῇ χήρᾳ αὐτοῦ. οὐδὲ κἂν ἀναλογισθεὶς νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτούς· καὶ ἡ ὁμοσπονδία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἀδιαφόρως πράττει ταὐτὰ, ἐν πλείστοις αὐτῆς διαμερίσμασι.

Πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἀδυναμιῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει σύστημα διαφθορᾶς, οὐδὲ νὰ χαρακτηρίσωμεν κακοτρόπους τὰς κυβερνήσεις, αἵτινες ὄθεν, κατὰ

(*). *The nature and causes of the wealdth of nation.* (book IV. chap. 2)

(**). Quid pure tranquillet, honos *ac* dulce lucellum
An secretum iter . . . . .
(Horat. lib. I ep 18).

(*) Corrupti mores depravatique sunt admiratione divitiarum. (Cicero, *de Officiis* lib. III.)

τὴν συνήθη φράσιν, ὑπερερεθίζουσι τὰ ὑλικὰ συμφέροντα. Ἡ ἀγάπη τοῦ κέρδους εἶναι εὔζωον φυτὸν, γεννώμενον αὐτομάτως καὶ αὔξον ὑπὸ ποικιλωτάτους θεσμούς (*).

Ἡ κοινοβουλευτικὴ μοναρχία, οἵα ὑπ' ἐξοχωτάτων δημοσιολόγων ὁρίζεται, καὶ οἵα ἀλλαχοῦ ὑπάρχει ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰώνων, ἀείποτε παρεδέξατο τὴν μεγάλην τοῦ κοινοβουλίου δύναμιν. Τοιαύτας θυσίας ἡ ἐλευθερία ἀπαιτεῖ.

Οὐχὶ δὲ σπανίως ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ διοίκησις ἀναγκάζεται νὰ μεταχειρίζηται ὅσας δύναται θέσεις, δικαιώματα, εὐνοίας, ἐν ἄλλαις λέξεσι διαφθορὰν, ἵνα θεσπίζῃ μὲν νόμους, διαγράφῃ δ' ἐξαίρετα μέτρα καὶ βελτιώσεις ἀληθεῖς. Τὸ αὐτὸ δ' ἐγένετο καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς Γάλλοις. Διότι ὁ καλῶς βουλευόμενος λαὸς δὲν ὀλιγωρεῖ τῶν μεταρρυθμίσεων, ἵνα μὴ δῆθεν συμβῇ μηδαμινός τις τυχαῖος νοσφισμὸς, οὐδὲ διακυβεύει τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῦ, καὶ ὅταν ἀκόμη συμβαίνωσι πολυπληθεῖς σοβαραὶ καταχρήσεις.

Ἐν τοσούτῳ θέλομεν ἰδεῖ ὅτι ἡ οἰκονομία ἐπιδαψιλεύουσα τοῖς πᾶσι τὴν ἀνεξαρτησίαν, ποιεῖ εὐχερεστέραν τὴν ἀφιλοκέρδειαν καὶ οὕτω τὰ μάλιστα συμβάλλεται πρὸς ἑδραίωσιν τῶν τῆς πολιτικῆς εὐθύτητος ἀρχῶν.

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΑΓΓΛΟΥ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΥ

ΕΝ ΑΦΓΑΝΙΑι.

(Συνέχεια· ἴδε ἀριθ. 48).

Ἐρρέθη μετ' ἀληθείας, ὅτι πολεμικὸν συμβούλιον οὐδέποτε μάχεται. Καὶ ἠναντιοῦτο μὲν ὁ ταγματάρχης Πόττιγγερ ὁριστικῶς πρὸς πᾶν σχέδιον διαπραγματεύσεως, οὐδεμίαν ἔχων πίστιν εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τῶν ἀφγανῶν ἀρχηγῶν· ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην εἶχε μόνος ἐν τῷ συμβουλίῳ. Ὅπως εὕρωσι λοιπὸν τὰς τέσσαρας αἰτηθείσας ὡς ὁμήρους οἰκογενείας, ἐτοιχοκόλλησαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐγκύκλιον μετὰ προσφορᾶς δύο χιλιάδων ῥουπιῶν κατὰ μῆνα εἰς τὸν ἑκουσίως προσενεχθησόμενον. Ἀλλ' οἱ Ἀφγανοὶ τοσοῦτον ἐνέπνεον τρόμον, ὥστε ἀξιωματικοί τινες διεκήρυξαν, ὅτι προὐτίμων νὰ φονεύσωσι μᾶλλον ἢ νὰ ἐκθέσωσιν εἰς τοιούτους κινδύνους τὰς συζύγους αὐτῶν. Οὕτως ἐδόθη τοῖς Ἀφγανοῖς ἡ ἀπάντησις ὅτι τὸ διδόναι γυναῖκας ὡς ὁμήρους ἀντίκειται εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ πολέμου

Ἡ σύμβασις ἐν τούτοις καὶ ἄνευ τοῦ ὅρου τούτου συνωμολογήθη, ἀλλ' ἡ ἀναχώρησις τοῦ στρατεύματος ὑπὸ διαφόρους προφάσεις ἀνεβλήθη μέχρι τῆς 6 ἰανουαρίου. Τὰ προδοτικὰ συμπτώματα ἐξερρήγνυντο πανταχόθεν, καὶ οἱ Ἄγγλοι ἐλάμβανον ἀπαισίας προειδοποιήσεις. Αὐτὸς ὁ σὰχ-Σουζᾶ εἶπε πολλάκις, ὅτι ἔβλαινον πρὸς τὸν ὄλεθρον αὐτῶν, καὶ ἐπιμόνως ἱκέτευσε τὴν λαίδυ Νάγτεν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ. «Ἀλλὰ, λέγει ὁ κ. Εὔρε, τὰ πάντα ὑπῆρξαν μάτην. Ὁ στρατηγὸς καὶ τὸ συμβούλιον ἀπεφάσισαν ν' ἀναχωρήσωμεν καὶ ἐδέησε ν' ἀναχωρήσωμεν».

Μέλλομεν νῦν νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν ἐν ταῖς περιπετείαις τῆς φοβερᾶς αὐτοῦ ὑποχωρήσεως. Ἐὰν παραβάλωμεν τὴν καταστρεπτικὴν ταύτην ἐκστρατείαν πρὸς τὴν ἐκ Μόσχας ὑποχώρησιν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἡ ἀντιπαράθεσις ἐκ πρώτης ὄψεως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχουσα ὑπερβολήν τινα. Ἀναμφιβόλως αἱ ἐν Ἀφγανίᾳ περιπέτειαι τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ οὐδόλως ἔχουσι τὰς ἐπικὰς ἀναλογίας, μεθ' ὧν ἡ ἐκστρατεία τῆς μεγάλης γαλλικῆς στρατιᾶς ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐν τούτοις ἐν στρατῷ μᾶλλον περιωρισμένῳ παρουσιάζουσιν, ὡς εἰπεῖν, σύνοψιν ἁπάντων τῶν δεινοπαθημάτων καὶ ὅλων τῶν συμφορῶν ὅσαι δύνανται νὰ ἐνσκήψωσιν εἰς στρατὸν ἐν ἀποσυνθέσει. Ἡ δὲ εἰκὼν, ἣν ὁ κ. Εὔρε διεχάραξε περὶ τούτου, εἶναι ἐν τῇ ἁπλότητι αὐτῆς θυμοβόρου ἐνδιαφέροντος. Θὰ τηρήσωμεν τὴν τάξιν, ἣν ἠκολούθησεν ὁ συγγραφεὺς, τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἑβδομάδος.

Οἱ Ἄγγλοι ἐξεκίνησαν τὴν 6 ἰανουαρίου, τὴν δὲ 13 ἐκ 17,000 ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων μόνον πτώματά τινα καὶ αἰχμάλωτοι ὑπῆρχον.

Πρὸς κατανόησιν τῶν ἀπείρων δυσχερειῶν, πρὸς τὰς ὁποίας οἱ Ἄγγλοι εἶχον νὰ παλαίσωσιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωσθῇ ὁ σχηματισμὸς ἰνδικοῦ στρατοῦ. Ἐκ τῶν 17,000 ἐκείνων ἀνθρώπων, οἵτινες ἔμελλον νὰ εἰσέλθωσιν ἐντὸς ἀδιαβάτων στενῶν, μόνον 4,500 ἄνδρες ἦσαν μάχιμοι, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἰθαγενῶν στρατιωτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπετέλουν τοὺς ἐν Ἰνδίᾳ καλουμένους camp-followers, ἤτοι ἀκολούθους τοῦ στρατοπέδου, οἵτινές εἰσιν ὑπηρέται τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν, διότι ἐν τῷ ἰνδικῷ στρατῷ ἕκαστος στρατιώτης ἔχει πολλοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ. Τὸ ἀνωφελὲς τοῦτο πλῆθος, ηὐξημένον προσέτι ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων, ἐγένετο ἡ ἀληθὴς αἰτία τῆς πανωλεθρίας τοῦ στρατοῦ, διότι ἔρριψεν εἰς πάσας τὰς ἐργασίας ἀνεπανόρθωτον ἀταξίαν. Περὶ δὲ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ λοχαγοῦ Τρεβὼρ εἶχε μεθ' ἑαυτῆς ἑπτὰ τέκνα καὶ διέτρεχε τὸν ὄγδοον μῆνα τῆς ἐγκυμοσύνης αὐτῆς, τεκοῦσα βραδύτερον ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ.

Τῇ 6 ἰανουαρίου 1842 οἱ ἀτυχεῖς οὗτοι ἐξεκίνησαν. Ἠνοίχθη ῥῆγμα ἐν τῷ προχώματι τοῦ στρατοπέδου, ἵνα διέλθωσι τὰ στρατεύματα καὶ αἱ ἀποσκευαί. Δισχίλιοι περίπου κάμηλοι ἔφερον τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς στρατοπέδευσιν ἐν τῇ χιόνι. «Πένθιμος ἦτο ἡ σκηνὴ, λέγει ὁ κ. Εὔρε, τὴν ὁποίαν ἠρχίζομεν μετὰ καταβεβλημένου θάρρους καὶ θλιβερωτάτων προαισθήσεων. Παχεῖα χιὼν ἐκάλυπτε τὸ ὄρος καὶ τὴν πεδιάδα ὡσεὶ διὰ καθαρωτάτης σινδόνης, τὸ δὲ ψῦχος ἦτο τόσον δριμὺ, ὥστε διεπέρα καὶ τὰ θερμότατα τῶν ἐνδυμοτάτων καθιστάνον αὐτὰ ἀνωφελῆ». Συνεφωνήθη ὅτι δισχίλιοι Ἀφγανοὶ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ σουλτάνου Ἰὰν θὰ συνώδευον τὸν στρατόν· ἀλλ' ἡ συνοδία δὲν ἐφάνη. Μόλις ἐξελθούσης ἀφ' ἑνὸς τῆς πρώτης τῶν Ἄγγλων φάλαγγος, ἀφ' ἑτέρου στίφη Ἀφγανῶν εἰσήλασαν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἤρξαντο τῆς λεηλασίας. Καθ' ὅλην τὴν ὑποχώρησιν θὰ ἴδωμεν οὕτω τοὺς Ἀφγανοὺς ἀκολουθοῦντας βῆμα πρὸς βῆμα τὰ ἴχνη τοῦ στρατοῦ ὡς νέφη σαρκοβόρων ὀρνέων. Ἡ πρώτη ἡμέρα κατηναλώθη ἅπασα εἰς τὴν ἀναχώρησιν· διότι περὶ τὴν ἑσπέραν διῆλθε τὸ ῥῆγμα ἡ μακρὰ τῶν ἀποσκευῶν γραμμή. Ὅτε δ' ἡ νὺξ ἐκάλυψε τὴν σκηνὴν ταύτην τῆς ἐρημώσεως, οἱ Ἀφγανοὶ ἔβαλον πῦρ εἰς τὸ ἐγκαταλειφθὲν στρατόπεδον, ἅπασα δὲ ἡ πεδιὰς, φωτισθεῖσα ἐπὶ πολλὰ μίλια παρουσίασε φοβερώτατον θέαμα.

Οἱ Ἀφγανοὶ ἐν τῷ ἀγροίκῳ αὐτῶν φανατισμῷ ἔβαλον τὸ πῦρ καὶ εἰς πολλὰς πυροβολοστοιχίας, ὧν τὴν χρῆσιν ἐστερήθησαν. Καὶ ἐβίασαν μὲν τὸν Ἔλφινστων πολλάκις νὰ ἐμφράξῃ τὰ τηλεβόλα, ὅσα ἠναγκάζετο νὰ παραδώσῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος ἠρνήθη θεωρῶν τοῦτο παράβασιν τοῦ λόγου αὐτοῦ. Εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας πρὶν ἢ ἡ ὀπισθοφυλακὴ ἀρχίσῃ τὴν πορείαν, οἱ ἄνθρωποι ἔπιπτον κατὰ εἰκάδας καὶ ἔμενον ἐν τῇ χιόνι. Οἱ κιπαῖοι ἰδίως (ἰνδοὶ στρατιῶται) καὶ οἱ ἀκόλουθοι τοῦ στρατοῦ, ἀπειρηκότες καὶ καταβεβλημένοι ἐκ τοῦ ψύχους, ἐκάθηντο ἀπέλπιδες ἐν τῇ πεδιάδι, ἀναμένοντες τὸν θάνατον. Τὸ ψῦχος κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ἀφήρπασε πολλὰ θύματα. Εἰκὰς δὲ καραβινοφόρων ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Μακένζυ κατέφυγον εἰς περίεργον μέσον ὅπως προφυλαχθῶσιν ὅσον κάλλιον ἀπὸ τοῦ ψύχους. Ἐκαθάρισαν πρῶτον στενόν τινα χῶρον ἀπὸ τῆς καλυπτούσης αὐτὸν χιόνος, καὶ ἐπὶ τούτου κατεκλίθησαν ἐν κύκλῳ συσφίγγοντες ἀλλήλους, ἑνοῦντες τοὺς πόδας αὐτῶν ἐν τῷ κέντρῳ, καὶ ῥίπτοντες ἐφ' ἑαυτῶν ὅσα ἠδύναντο νὰ εὕρωσι καλύμματα καὶ ἐνδύματα. Κατὰ δὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσιν ἀρκοῦσαν θερμότητα, ὥστε ἀπέφυγον τὸν ἐκ τοῦ ψύχους θάνατον, ὁ δὲ Μακενζὺ εἶπεν ὅτι οὐδ' ὑπέφερε σχεδὸν ἐκ τοῦ ψύχους.

Τῇ ἐπαύριον, 7 ἰανουαρίου, τὸ ἥμισυ τῶν ἰνδῶν στρατιωτῶν ἦσαν ἀνίκανοι πρὸς μάχην, καὶ προσετίθεντο καθ' ἑκατοντάδας εἰς τοὺς ἀκολούθους τοῦ στρατοῦ ἐπαυξάνοντες τὴν σύγχυσιν. Ἡ χιὼν, πεπηγυῖα, προσεκολλᾶτο τόσον στερρῶς εἰς τοὺς πόδας τῶν ἵππων, ὥστε μόνον διὰ ψαλλίδος ἢ σφύρας ἠδύνατο ν' ἀποσπασθῇ. «Καὶ αὐτὸς δ' ὁ ἀὴρ ὃν ἀνεπνέομεν, λέγει ὁ κ. Εὔρε, ἐπήγνυτο ἐξερχόμενος τοῦ στόματος καὶ τῶν ῥωθώνων ἡμῶν, καὶ μικροὶ πάγοι ἐπεκάθηντο ἐπὶ τῶν μυστάκων καὶ τῶν πωγώνων ἡμῶν». Τότε μόνον ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ σιρδὰρ Μωχαμὲτ-Ἀκβὰρ καὶ οἱ Ἄγγλοι, ἡττημένοι ἤδη ὑπὸ τῆς χιόνος, ἔμελλον ν' ἀγωνισθῶσι πρὸς πολεμίους οὐδὲν ἧττον ἀδυσωπήτους. Ἡ διαγωγὴ τοῦ σιρδὰρ κατὰ τὴν ὑποχώρησιν εἶναι πολλάκις ἀκατάληπτος, παρίστησι παραδοξότατον κρᾶμα εἰλικρινείας καὶ ἀπιστίας, γενναιοφροσύνης καὶ ὠμότητος. Σκοπὸς αὐτοῦ ἐφαίνετο νὰ ἐξαφανίσῃ ἅπαντα τὸν στρατὸν, νὰ φεισθῇ δὲ μόνον τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν γυναικῶν, οὓς προὐτίθετο νὰ διαφυλάξῃ ὡς ὁμήρους, ἵνα δι' αὐτῶν λυτρώσῃ τὴν οἰκογένειάν του. Δέον ἐπίσης ν' ἀναμνησθῶμεν ὅτι ἅπαντες οἱ πολεμοῦντες Ἀφγανοὶ ἦσαν ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Γιλζὶς, φυλῆς ἀντιπάλου ἐκείνης, τῆς ὁποίας εἷς τῶν ἀρχηγῶν ἦτο ὁ Μωχαμὲτ-Ἀκβὰρ, καὶ ὅτι δὲν ἐξήσκει ἐπ' αὐτῶν εἰ μὴ παροδικήν τινα ἐξουσίαν. Διὰ τοῦτο βλέπομεν αὐτὸν ἐν τῇ ὑποχωρήσει ἀπολύοντα ἀπαύστως ὡς κύνας τοὺς Γιλζὶς κατὰ τῶν φυγάδων, καὶ ἔπειτα προφασιζόμενον ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ περιστείλῃ αὐτούς. Ἐφρόντιζε δὲ νὰ λαμβάνῃ τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τὰς γυναῖκας, καταλείπων τοὺς λοιποὺς εἰς τὴν μάχαιραν τῶν στρατιωτῶν.

Ὅτε οἱ βάρβαροι ἤρξαντο τὴν ἐπίθεσιν, ὁ λοχαγὸς Σκίννερ ἦχθη πρὸ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, εἰπόντος αὐτῷ ὅτι διετάχθη νὰ συνοδεύσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρος, ἀλλ' ἀπῄτει ἐξ ὁμήρους ὡς ἐγγύησιν τῆς παραδόσεως τῆς Ζελλαλαβὰδ, τῆς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σὰλ κατεχομένης. Ἐδέησε νὰ ὑπογράψῃ τοὺς ὅρους τούτους καὶ τὸ πῦρ ἔπαυσεν ἐπί τινα χρόνον. Ἡ νὺξ ἐπῆλθε καὶ πάλιν μετὰ διπλασίας ἀγωνίας, μετὰ τῆς πείνης, τοῦ ψύχους, τῆς ἐξαντλήσεως, τοῦ θανά-

---

(*). Divitiæ et opes, quas facilius invenies qui vituperet quam qui fastidiat. *Taciti dialogus de oratoribus*, VIII.

του. Ὁ στρατὸς εἶχε φθάσει τότε εἰς τὴν εἴσοδον τῆς φάραγγος τοῦ Κοὺρδ-Καβούλ. Ἐπὶ δύο ἡμέρας δέκα μόνον μιλίων ὁδὸν διήνυσαν.

Τῇ 8 ἰανουαρίου χιλιάδες ἀνθρώπων δὲν ἀφυπνίσθησαν, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν κοιμώμενοι τὸν αἰώνιον ἐπὶ τῆς χιόνος ὕπνον. Ἀπὸ πρωΐας ἤδη οἱ Ἀφγανοὶ ἐπανέλαβον τὸ πῦρ αὐτῶν, ὥστε ἐδέησεν ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Ἄγγλων ν' ἀνοίξῃ δρόμον διὰ τῆς λόγχης. Ὁ λοχαγὸς Σκίννερ μετέβη καὶ πάλιν πρὸς τὸν Μωχαμὲτ Ἀκβὰρ, ὅστις ἐζήτησεν ὡς ὁμήρους τὸν ἀντιστράτηγον Πόττιγγερ καὶ τοὺς λοχαγοὺς Λάουρενς καὶ Μακενζύ. Οἱ τρεῖς ἀξιωματικοὶ παρεδόθησαν ἑκόντες καὶ τὸ πῦρ ἔπαυσε. Τότε ὁ στρατὸς ἐκίνησε καὶ πάλιν. Ἐνταῦθα δεδίδομεν τὸν λόγον τῷ κ. Ἔϋρε.

«Ἅπαξ ἔτι, λέγει, ὁ ζῶν οὗτος ὄγκος ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν ἐτέθη εἰς κίνησιν. Μόλις δύναταί τις νὰ κατανοήσῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποσυνθέσεως, τὰ ὁποῖα ἐπήγαγεν ἡ ἐπὶ τῆς χιόνος διανυκτέρευσις ἐπὶ δύο νύκτας. Τὸ ψῦχος τόσον καιρίως εἶχε προσβάλει τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ αὐτῶν τῶν ἰσχυροτέρων, ὥστε ἔμειναν ἐντελῶς ἄχρηστοι. Τὸ ἱππικὸν, καίπερ ἔλαττον ἐκτεθειμένον, τοσοῦτο ὅμως ὑπέφερε, ὥστε οἱ ἄνδρες ἠναγκάζοντο τῇ βοηθείᾳ ἄλλων ν' ἀναβῶσιν ἐπὶ τῶν ἵππων. Πράγματι δὲ μόλις ἑκατοντάδες τινὲς ἀνθρώπων ἦσαν εἰς θέσιν νὰ πολεμήσωσι. Φοβερὰ ἦτο ἡ ἰδέα τοῦ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν πρὸ ἡμῶν τρομερὰν φάραγγα ὑπὸ τὸ πῦρ βαρβάρων διψώντων ἐκδίκησιν, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀτάκτου καὶ συγκεχυμένου ἐκείνου ὄχλου! Ἀδύνατον εἶναι ὁ ἰδὼν νὰ λησμονήσῃ ποτὲ τὸ θέαμα, ὅπερ τότε παρίστανον τὰ κύματα ἐκεῖνα τῶν ἐμψύχων ὄντων, ὧν τὰ πλεῖστα μετὰ μικρὸν ἔμελλον ν' ἀποτελέσωσι στιβάδας πτωμάτων. Ἡ φοβερὰ φάραγξ ἔχει μῆκος πέντε σχεδὸν μιλίων ἀπὸ τῆς μιᾶς μέχρι τῆς ἄλλης ἄκρας, περιβαλλομένη ἑκατέρωθεν ὑπὸ ἀποτόμων βράχων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ ἥλιος κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τοῦ ἔτους ὀλίγον μόνον χρόνον ἐπιχέει τὸ φῶς αὐτοῦ. Διασχίζει δ' αὐτὴν χείμαρρος, οὗ τὸ ὁρμητικὸν ῥεῦμα εἰς τὸν πάγον ἀνθίσταται καὶ ὃν εἴχομεν νὰ διέλθωμεν καὶ ν' ἀναδιέλθωμεν σχεδὸν εἴκοσι φοράς. Ἐφ' ὅσον προὐχωροῦμεν, ἡ φάραγξ ἐγίνετο στενωτέρα καὶ ἠδυνάμεθα νὰ βλέπωμεν τοὺς Γιλζὶς ἀθροιζομένους πολυπληθεῖς εἰς τὰς ὑπερκειμένας κορυφάς. Μετ' οὐ πολὺ ἤρχισαν ζωηρὸν κατὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς πῦρ. Ἐκεῖ εὑρίσκοντο αἱ γυναῖκες, αἵτινες βλέπουσαι ὅτι μόνη ἐλπὶς σωτηρίας ἦτο τὸ νὰ μὴ μείνωσιν ἐκεῖ, ἤρχισαν τὴν πορείαν καλπάζουσαι ἀνὰ μέσον τῶν καθ' ἑκατονταδας συριζουσῶν εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν σφαιρῶν, καὶ διέσχισαν οὕτω γενναίως τὸ στενόν. Ἅπασαι ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθησαν, μόνης τῆς κ. Σὰλ λαβούσης ἐλαφρὸν εἰς τὸν βραχίονα τραῦμα. Δέον ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσω ὅτι πολλοὶ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Μωχαμὲτ Ἀκβὰρ προβάντες προσεπάθησαν νὰ καταπαύσωσι τὸ πῦρ, ἀλλ' οἱ Γιλζὶς ἦσαν ἀκράτητοι. Τὸ ἀκολουθοῦν πλῆθος ἤδη ἐρρίφθη εἰς τὸ πυκνότατον πῦρ καὶ ἡ σφαγὴ ὑπῆρξε φρικώδης. Πανικὸς κατέλαβε τοὺς πάντας καὶ χιλιάδες ἀνδρῶν ἐν τῇ φυγῇ ζητοῦντες τὴν σωτηρίαν ὥρμησαν πρὸς τὰ πρόσω καταλείποντες ἀποσκευὰς, ὅπλα, πολεμεφόδια, γυναῖκας, παιδία καὶ μόνον περὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν σκεπτόμενοι».

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ταύτης φυγῆς διαλάμπουσιν εἰσέτι ἐνιαχοῦ καὶ ἀκτῖνες θάρρους. Πληγωθέντος θανατηφόρως τοῦ λοχαγοῦ Στοὺρτ καὶ ἐκτάδην ἐπὶ τῆς χιόνος κειμένου, ὁ ὑπολοχαγὸς Μάϊν ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω, ἐζήτησεν αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς, καὶ κατορθώσας νὰ εὕρῃ αὐτὸν ἐπέθεσεν ἐπὶ ἀθλίου ἱππαρίου καὶ ἤγαγεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ὅπου τὴν ὑστεραίαν ἀπέθανεν. «Οὗτος εἶναι, λέγει ὁ κ. Ἔϋρε, ὁ μόνος ὅστις ἐξ ἅπαντος τοῦ στρατοῦ ἔτυχε χριστιανικοῦ τάφου».

Ἐν τούτοις εἶχον διέλθει τὴν φάραγγα, ἡ χιὼν ὅμως ἤρξατο πίπτουσα καὶ ἐξηκολούθησε δι' ὅλης τῆς νυκτός. Ἐκ τῶν μικρῶν σκηνῶν εἶχον τέσσαρας μόνον διασώσει, ὧν ἡ μία ἀνῆκε τῷ στρατηγῷ. Ἐξ αὐτῶν δύο ἔδωκαν εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία καὶ τὴν τρίτην εἰς τοὺς τραυματίας, ἀλλὰ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἔμειναν ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἀπέθανον τὴν νύκτα. «Πανταχόθεν, λέγει ὁ κ. Ἔϋρε, ἀντήχουν οἰμωγαὶ καὶ κραυγαί. Εἰσήλθομεν εἰς θερμοκρασίαν ψυχροτέραν ἔτι ἐκείνης ἐξ ἧς ἐξήλθομεν, καὶ ἤμεθα ἄνευ σκηνῶν, ἄνευ πυρὸς, ἄνευ τροφῆς· μόνη ἡμῶν κλίνη ἦτο ἡ χιὼν, ἥτις διὰ πολλοὺς ἐγένετο σάβανον. Θαῦμα θὰ ἦναι ἐὰν εἷς μόνος δυνηθῇ νὰ ἐπιζήσῃ τὴν φοβερὰν ταύτην νύκτα».

Τῇ 9 ἰανουαρίου ἤρχισε καὶ πάλιν ἡ πορεία, ἀλλὰ τοῦ λοιποῦ ἄνευ μηδεμιᾶς τάξεως καὶ πειθαρχίας. οἱ ἰθαγενεῖς στρατιῶται ἐλειποτάκτουν σωρηδόν. Ὁ δὲ Μωχαμὲτ Ἀκβὰρ ἐπρότεινε τότε νὰ λάβῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία, ὑποσχόμενος νὰ συνοδεύῃ αὐτὰ, παρακολουθῶν τὸν στρατὸν ἐν καθυστερήσει κατὰ μίαν ἡμέραν. Ὁ στρατηγὸς Ἔλφινστων συνήνεσε καὶ διέταξε νὰ ἑτοιμασθῶσιν αἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἔγγαμοι ἀξιωματικοὶ καὶ ν' ἀναχωρήσωσι μετὰ τοῦ ἀναμένοντος αὐτοὺς ἀποσπάσματος ἀφγανικῆς ἴλης. Ἀφίνομεν καὶ πάλιν τὸν λόγον τῷ κ. Ἔϋρε ὅπως τὰς σπαραξικαρδίους ταύτας σκηνὰς περιγράψῃ. «Μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, λέγει, αἱ γυναῖκες μόλις εἶχον φάγει ἀφ' οὗ κατέλιπον τὴν Καβούλ. Πολλαὶ αὐτῶν εἶχον ἐν ταῖς ἀγκάλαις τέκνα ἀρτιγέννητα καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κρατηθῶσιν ἄνευ στηρίγματος. Ἐνίων ἡ ἐγκυμοσύνη εἶχε τοσοῦτο προχωρήσει, ὥστε ἐν ὁμαλαῖς περιστάσεσι θὰ ἦτο ἐπίπονον δι' αὐτὰς νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ δωματίου εἰς δωμάτιον, καὶ ὅμως αἱ ἀσθενεῖς καὶ ταλαίπωροι αὗται γυναῖκες ἠναγκάσθησαν νὰ ὁδεύωσι μετὰ τῆς νεαρᾶς αὐτῶν οἰκογενείας ἐπὶ καμήλων ἢ ἐπὶ σκευοφόρων ἁμαξῶν. Εὐτυχεῖς ἐκεῖναι ὅσαι ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσιν ἵππους καὶ ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτούς. Αἱ πλεῖσται αὐτῶν ἔμενον ἄστεγοι ἀπὸ τῆς ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἀναχωρήσεως. Οἱ ὑπηρέται αὐτῶν εἶχον λιποτακτήσει ἢ φονευθῆ, καὶ πᾶσαι, ἐκτὸς τῆς κ. Μὰκ-Νάγτεν καὶ τῆς κ Τρεβὼρ, εἶχον ἀπολέσει τὰς ἑαυτῶν ἀποσκευὰς, οὐδὲν ἄλλο ἔχουσαι ἢ ὅ,τι ἐφόρουν. Πολλαὶ ἔφερον ἐνδύματα νυκτερινὰ, τὰ ὁποῖα ἔτυχον φοροῦσαι κατὰ τὴν ἀναχώρησιν ἀπὸ τῆς Καβοὺλ, εὑρισκόμεναι εἰς φορεῖα. Ἐν τοιαύτῃ εὑρισκομένας καταστάσει ὀλίγαι ὧραι ἀκόμη θὰ ἤρκουν νὰ μεταβάλωσιν εἰς πτώματα. Ἡ προσφορὰ λοιπὸν τοῦ Μωχαμὲτ Ἀκβὰρ ἦτο ἡ μόνη σωτηρίας ἐλπίς. Καὶ οἱ μὲν σύζυγοι αὐτῶν, κάλλιον ἐνδεδυμένοι καὶ ῥωμαλεώτεροι, θὰ προὐτίμων νὰ διατρέξωσι τοὺς κινδύνους τοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ ποῦ ὁ ἀνὴρ ὅστις ἠδύνατο νὰ διστάσῃ μεταξὺ τῆς περὶ τῆς ἰδίας ζωῆς φροντίδος καὶ τῆς ἰδίας τοῦ νὰ βοηθήσῃ καὶ παρηγορήσῃ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τὰ φίλτατα αὐτῷ ὄντα;»

Ἡ τοῦ σιρδὰρ λοιπὸν φρουρὰ ὡδήγησε τὰς γυναῖκας, τὰ παιδία, τοὺς ἔγγάμους καὶ πολλοὺς τραυματίας ἀξιωματικούς. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἦτο καὶ ὁ κ. Ἔϋρε, ὅστις ἐπιζήσας ἀφηγεῖται τὸ οἰκτρὸν τῶν συντρόφων αὐτοῦ τέλος. Βραδύτερον θὰ ἐπανεύρωμεν τοὺς αἰχμαλώτους νῦν δὲ μέλλομεν νὰ παρακολουθήσωμεν μέχρι τέλους τὰ λείψανα τῆς δυστυχοῦς στρατιᾶς, ἥτις ἐβάδιζε τὴν πορείαν αὐτῆς.

Τῇ 10 ἰανουαρίου ὁ ἥλιος εἶδε σκηνὰς σπαραξικαρδίους. Ἅμα δοθέντος τοῦ τῆς ἀναχωρήσεως σημείου, εὐθὺς ὁ στρατὸς ὥρμησε πρὸς τὰ πρόσω ἐν μεγίστῃ ἀταξίᾳ· διότι πρὸ παντὸς ἕκαστος ἐφοβεῖτο μὴ καθυστερήσῃ. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον δὲν ὑπῆρχον ἄλλοι στρατιῶται ἐκτὸς τῶν Εὐρωπαίων, ὅσοι ἦσαν μάχιμοι. Οἱ Ἰνδοὶ πάντες εἶχον τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας πεπηγότας καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κρατήσωσι τὰ ὅπλα αὐτῶν. Ἡ ῥίκη καὶ ἡ ἀπελπισία ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ προσώπου πάντων. Ἡ προφυλακὴ εἶχεν εἰσέλθει εἰς στενὸν αὐλῶνα. Οἱ Ἀφγανοὶ, οἵτινες κατεῖχον τὰ ὑψώματα, ἀφῆκαν αὐτοὺς νὰ πλησιάσωσι μέχρι βολῆς πυροβόλου, ὅτε αἴφνης ἤρξαντο τρομεροῦ κατ' αὐτῶν πυρός. Ἑκάστη βολὴ ἐφέρετο ἐπὶ τοῦ συμπεπυκνωμένου ἐκείνου πλήθους, ταχέως δὲ οἱ νεκροὶ καὶ οἱ ἑτοιμοθάνατοι ἔφραξαν τὴν ὁδόν, ὥστε οἱ ἐπερχόμενοι εὑρέθησαν κωλυόμενοι ὑπὸ σωροῦ πτωμάτων. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἀπέλπιδες ἔρριψαν τὰ ὅπλα καὶ ἔφευγον τρέχοντες· τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἀκολούθων τοῦ στρατοπέδου διεσπάρη καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Τότε οἱ Ἀφγανοὶ κατέβησαν ξιφήρεις κατὰ τῶν ἀνυπερασπίστων θυμάτων αὐτῶν καὶ γενικῆς ἤρξαντο σφαγῆς. Τὰ λείψανα τοῦ ἰνδικοῦ στρατοῦ κατεκρεουργήθησαν, ἡ δὲ ἐμπροσθοφυλακὴ κατώρθωσε ν' ἀνοίξῃ ὁδὸν καὶ ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν αὐτῆς. Ἀφοῦ δὲ ἐβάδισε περὶ τὰ πέντε μίλια, ἔστη, ἀναμένουσα τὴν ὀπισθοφυλακὴν, ἀλλὰ μετὰ καταπλήξεως ἔμαθεν παρά τινων διαφυγόντων τὴν σφαγὴν, ὅτι ἐξ ὅλου τοῦ στρατοῦ τοῦ κατὰ τὴν πρωΐαν μετ' αὐτῆς κινήσαντος μόνη αὐτὴ ἐπέζησεν. Οἱ ἀκόλουθοι τοῦ στρατοπέδου ἐσχημάτιζον ἔτι σημαντικὸν πλῆθος, ἀλλ' ἐκ τοῦ κυρίως λεγομένου στρατοῦ ἔμενον πεντήκοντα πυροβοληταὶ καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἱππεῖς.

Ὁ στρατηγὸς Ἔλφινστων, βλέπων μέρος τῶν ἐχθρῶν προσεγγίζον, παρέταξε τὸν μικρὸν αὐτοῦ στρατὸν, ἀλλ' ἀνεγνώρισε τὸν σιρδάρ. Τότε μετέβη καὶ πάλιν πρὸς αὐτὸν ὁ λοχαγὸς Σκίννερ, ὅπως διαπραγματευθῇ. Ἀλλ' ὁ Μωχαμὲτ Ἀκβὰρ εἶπεν ὅτι δὲν δύναται ν' ἀναχαιτίσῃ τοὺς Γιλζὶς καὶ ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ δὲν ἀνεγνωρίζετο παρ' αὐτῶν. Ἐζήτησεν ὅπως καταθέσωσι τὰ ὅπλα οἱ μένοντες διακόσιοι ἄνδρες, ὑποσχόμενος νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς ἀσφαλῶς εἰς Ζελλαλαβάδ. Περὶ δὲ τῶν ἀκολούθων εἶπεν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος ἢ νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν εἰς τὴν τύχην αὐτῶν. Ὁ στρατηγὸς δὲν ἐδέχθη τοὺς ὅρους τούτους καὶ διέταξε τὸν στρατὸν νὰ προχωρήσῃ.

Οἱ Ἄγγλοι διήνυσαν ἔτι πέντε μίλια διὰ φάραγγος στενῆς, ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν τὰ ὑψώματα κατεχόντων ἐχθρῶν. Ἐν τῇ διαβάσει τῆς φάραγγος ταύτης ἔπεσαν πεντεκαίδεκα ἀξιωματικοί. Ὁ λοχαγὸς Σκίννερ ἐπανῆλθε καὶ πάλιν πρὸς τὸν σιρδὰρ, ὅστις ἐπέβαλε καὶ πάλιν τοὺς αὐτοὺς ὅρους, τῶν ὁποίων ὄντων ἀπαραδέκτων διετάχθη ἡ ἐξακολούθησις τῆς πορείας, ἀφοῦ ἐματαιώθη πᾶσα πρὸς ἔντιμον διαπραγμάτευσιν ἐλπίς. Ἐγκατέλιπον καὶ τὸ τελευταῖον τηλεβόλον μετὰ τραυματίου ἰατροῦ προσδεδε-

μένου, ὃν οἱ ἀγαπῶντες αὐτὸν στρατιῶται κατώρθωσαν μέχρι τοῦδε νὰ σώσωσι. Καὶ πάλιν δὲ ἡ νὺξ ἐπῆλθε, κλύψασα καὶ ταύτην τὴν φρικαλέαν σκηνήν.

Κατὰ τὴν 11 ἰανουαρίου τὸν λιμὸν καὶ τὴν δίψαν φοβερῶς πάντες ἠσθάνθησαν. Αἱ ὠμαὶ σάρκες τῶν διασωθέντων τριῶν ταύρων διενεμήθη[illegible] μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν [illegible] καὶ ἐπροχόθισαν αὐτὰς ἐν λύσσῃ. Ἀλλ' ἡ χιὼν, τὴν ὁποίαν ἔιρωγον, ἐπηύξανε τὴν δίψαν αὐτῶν, Τότε προσῆλθεν ἀπόστολος τοῦ σιρδὰρ, ζητῶν τὸν λοχαγὸν Σκίννερ, ὅστις ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ καὶ μετ' ὀλίγον ἐπανῆλθε κομίζων αἴτησιν συνεντεύξεως. Ὁ στρατηγὸς ἀνεχώρησε μετὰ δύο ἀξιωματικῶν. Ὁ Μωχαμὲτ Ἀκβὰρ ἐδέχθη αὐτοὺς προσηνέστατα, προσήνεγκεν αὐτοῖς τροφὴν καὶ ὡδήγησεν εἰς μικρὰν σκηνὴν, ὅπου πρῶτον ἤδη μετὰ τὴν ἐκ Καβοὺλ ἀναχώρησιν αὐτῶν ἠδυνήθησαν νὰ κοιμηθῶσιν ἥσυχον ὕπνον.

Τῇ 12 ἰανουαρίου ἐγένετο συνδιάλεξις μεταξὺ τοῦ ἄγγλου στρατηγοῦ καὶ τοῦ σιρδὰρ, πρὸς ὃν ἦλθον καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ, ἀλλ' οὐδὲν ἀπεφασίσθη. Ἡ ἡμέρα παρήρχετο, ὁ δὲ στρατηγὸς ματαίως παρεκάλει τὸν Μωχαμὲτ Ἀκβὰρ, ὅπως ἐπανακάμψῃ παρὰ τοῖς στρατιώταις αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἑβδόμην ὥραν ἠκούσθη ἐπαναλαμβανόμενος ὁ πυροβολισμὸς καὶ ἐγνώσθη ὅτι ὁ μικρὸς στρατὸς, νομίζων ἑαυτὸν ἐγκαταλελειμμένον, ἀνέλαβε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ. Ὁ λοχαγὸς Σκίννερ, ὅστις εἶχε μείνει εἰς τὸν στρατὸν, ἐξελθὼν πρὸς χωροσκοπίαν, ἐπυροβολήθη διὰ πιστολίου ἐκ τοῦ πλησίον κατὰ τὸ πρόσωπον καὶ, κομισθεὶς εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀπέθανε τὴν ἀκόλουθον νύκτα. Ἡ ἀπενθάρρυνσις δὲν εἶχε πλέον ὅρια· ἐδέησε νὰ καταλίπωσι τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας. Τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ στρατοῦ εἰσῆλθον πάλιν εἰς ἑτέραν φάραγγα ἀδιάβατον, ἐν ᾗ ἕκαστος ἀνὴρ ἐσκοπεύετο ὡς θηρίον. Πεντήκοντα μόνον ἄνδρες, ἔχοντες ἵππους καλλιτέρους τῶν λοιπῶν κατώρθωσαν νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς φάραγγος

Ὅτε οἱ Ἀφγανοὶ εἶδον τὸ ὀλιγάριθμον τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν ἔβαλον ἀγρίας θριάμβου κραυγὰς καὶ ξιφήρεις κατ' αὐτῶν ὁρμήσαντες ἔθεσαν πέρας εἰς τὴν ἄνισον πάλην.

Δώδεκα ἄνδρες ἔμενον εἰσέτι καὶ ἐπροχώρουν καλπάζοντες. Οἱ ἓξ ἔπεσαν καταπεπονημένοι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, οἱ δὲ ἄλλοι ἀφίκοντο εἰς χωρίον, ὅπου κατ' ἀνάγκην ἔστησαν ἵνα λάβωσι τροφάς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τούτων οἱ κάτοικοι ἀπροσδοκήτως ἐπέπεσαν, καὶ οἱ μὲν δύο κατεσπαράχθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ τέσσαρες κατώρθωσαν μὲν νὰ διαφύγωσιν, ἀλλ' οἱ τρεῖς τούτων τέσσαρα μίλια μακρὰν τῆς Ζελλαλαβὰδ καταληφθέντες ἐφονεύθησαν. Εἷς δὲ μόνος ἐξ ὅλου τοῦ στρατοῦ, ὁ ἰατρὸς Βράϊδων, ἀναβαίνων τὸν μικρὸν αὐτοῦ ἵππον, ἔφθασεν εἰς Ζελλαλαβὰδ, ἐξηντλημένος καὶ ἡμιθανὴς, καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ. (Ἕπεται τὸ τέλος).

ΑΝΑΛΕΚΤΑ.

ΤΥΦΩΝ ΕΝ ΑΝΤΙΛΛΑΙΣ. — Κατὰ τὰς νεωτέρας πληροφορίας εὐρωπαϊκῆς ἐφημερίδος περὶ τοῦ τυφῶνος, ὅστις ἐνσκήψας κατὰ σεπτέμβριον ἐπὶ ἑβδομάδα ὅλην ἐλυμαίνετο τὰς Ἀντίλλας, καὶ ἰδίᾳ τὴν Ἀϊττὴν, αἱ τρομερώτεραι καταστροφαὶ ἐγένοντο ἐν Ἰαμὲλ καὶ Γαὶ καὶ ἄλλοις μέρεσι τῆς νοτιωτάτης ἄκρας τῆς νήσου.

Ἐν Ἰαμὲλ ἐπὶ δύο διαρκέσας ἡμέρας συνωδεύετο ὑπὸ χειμάῤῥων ὑδάτων, πολλὰς παρασυράντων οἰκίας. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ ὅρμῳ πλοῖα τέλεον κατεστράφησαν, τὰ δὲ λοιπὰ ἐξώκειλαν ἐκ τῆς σφοδρότητος τοῦ ἀνέμου κατὰ τῶν βράχων.

Ἐν Γαὶ ὁ ἄνεμος ἀνέτρεψε καὶ κατεκρήμνισε 34 οἰκίας ἐν τριώρῳ διαστήματι. Αἱ περὶ τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας ὁδοὶ κατεχώσθησαν ὑπὸ τῶν ἐρειπίων. Ἡ πυριτιδαποθήκη, ὁ ναύσταθμος, ἡ εἰρκτὴ, τὸ δικαστήριον καὶ ἡ σχολὴ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωσὴφ ἐβλάβησαν τὰ μέγιστα. Ἡ γέφυρα κατεστράφη, πλεῖστοι δὲ ἄνθρωποι ἐφονεύθησαν ἢ ἐτραυματίσθησαν.

Ἐν Ἁγίῳ Λουδοβίκῳ καὶ Καβελλὼν πολλαὶ οἰκίαι κατεστράφησαν, τὰ δ' ἐρείπια αὐτῶν διεσκορπίσθησαν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τῶν ἀνέμων. Ἡ θάλασσα ἐξογκωθεῖσα αἴφνης κατέπνιξε τὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐκάλυψεν ὑπὸ τὰ ὕδατα μέγαν ἀριθμῶν ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων. Πέντε μόνον πτώματα ἀνευρέθησαν, οὐδεμία δὲ γνῶσις ὑπάρχει περὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἀριθμοῦ τῶν θυμάτων. Ἐν Ἀκὴν 40 οἰκίαι διεσώθησαν. Ἐν Ἱερεμίᾳ ὁ ἄνεμος καὶ τὸ ὕδωρ κατέστρεψαν 20 οἰκίαι, τὰ πυροβολοστάσια, τὸν πύργον Τηλέμαχον καὶ τὴν ἀποβάθραν. Ἐν Κοραίλη 40 οἰκίαι κατέπεσον, τὸ δ' ἐν τῷ λιμένι ἀμερικανικὸν πλοῖον ἀπωλέσθη ἐπὶ τῶν βράχων, τοῦ πληρώματος μόνον περισωθέντος. Ἥκιστα πάντων ἔπαθε τὸ χωρίον Port-au-Prince, καίτοι πολλὰ δημόσια κτήρια κατεστράφησαν ἢ ἐβλάβησαν.

Ἐν τῷ νοτίῳ τμήματι τῆς νήσου Ἀϊττῆς πᾶσα φυτεία κατεστράφη, ἡ συγκομιδὴ ἀπωλέσθη καὶ αἱ οἰκίαι κατεκλύσθηαν. Χιλιάδες ἀνθρώπων περιπλανῶνται ἀνέστιοι καὶ ἄνευ πόρων. Τῇ αἰτήσει τοῦ γραμματέως τῆς ἐπικρατείας ἡ συνέλευσις ἐπεψήφισε τὸ κατεπεῖγον πιστώσεως 250,000 δολαρίων πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν μείζονα παθόντων. Ἡ ὑλικὴ ζημία, ἐν Γαμὰλ μόνον, ὑπερβαίνει τὰ 90,000 δολάρια, μὴ ὑπολογιζομένης τῆς ἀπωλείας τῆς συγκομιδῆς τοῦ καφὲ καὶ τοῦ κακκάου.

Ὁ ὑπεύθυνος **Ε. ΠΑΠΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.**